

PROF. ULRICH GERHARD LAUTS
(1787—1865).

DIE AGTERGROND.

In sy studie „De beteekenis van 1813 voor Nederland's geestelijke beschaving”¹⁾ het die Nederlandse kultuurhistorikus prof. dr. J. Huizinga o.m. verklaar dat die Nederlanders, na die vrywording in 1813 asem geskep het „in een stille knusse vaderlandsche atmosfeer, waarin de oud-Hollandsche deugden weer zoo frisch en opwekkend glansden als de Oranjekleur zelf.”²⁾

„Men wendde zich willig af van het groote gedruisch der wereld, en ging . . . zijn 18de eeuw nog eens overleven . . .” aldus die reeds genoemde skrywer.

Prof. dr. P. J. Blok het reeds vroeër beklemtoon dat die gemiddelde Nederlander van daardie dae meer belangstelling vir die herlewing van die handel en nywerheid en vir die herstel van die verlore welvaart en die ou bronne van rykdom getoon het, as met betrekking tot volksvryhede die geval was.³⁾

Hierdie twee uitsprake dui enersyds op 'n teruggaan na 'n gelukkiger en rustiger verlede, maar gee andersyds die begeerte te kenne om die materiële welstand van die verlede ook in die toekoms weer te verwerf.

Die feitlike toestand na die jare van oorlog en ontwrigting, waarvan Nederland van 1795-1815 sy deel gehad het, het 'n spoedige herstel van die eertydse welvaart voorlopig uitgeskakel.⁴⁾

Die na-oorlogse handel het baie voormalige afsetgebiede ontbeer, die skeepvaart het in verval geraak, die verouderde nywerhede het 'n kwynende bestaan gelei. Langdurige werkloosheid het 'n ongunstige

¹⁾ J. Huizinga: „Verzamelde Werken,” deel II, bls. 528 e.v. Haarlem, 1948.

²⁾ Ibid, bls. 534.

³⁾ P. J. Blok: „Geschiedenis van het Nederlandsche Volk,” deel IV, bls. 199. Leiden, s.j. (Derde, hersiene druk).

⁴⁾ J. Romein: „De lage landen bij de zee.” Utrecht, s.j., bls. 521 e.v.

uitwerking op die arbeidersbevolking gehad, aldus die Nederlandse geskiedkundige prof. dr. J. Romein wat verder aanvoer dat die goeiede burgerklas oor die algemeen 'n ontstellende gebrek aan energie en ondernemingsgees openbaar het.

Koning Willem I⁵⁾ wat oor 'n groot mate van ondernemingsgees beskik het, het alles in sy vermoë gedoen om die handel en skeepvaart te laat herlewe en o.m. in 1824 'n leidende rol in die oprigting van die „Nederlandsche Handelsmaatschappij” gespeel.⁶⁾

Een van die groot na-oorlogse vraagstukke was die werkloosheid. Weer was dit Koning Willem I wat in 1818 'n groot aandeel in die oprigting van die „Maatschappij van Weldadigheid” geneem het.⁷⁾ Dié maatskappy het die ontginning van grond deur verarmde stedelinge beoog. 'n Soortgelyke doel het die piëtistiese predikant ds. O. G. Heldring⁸⁾ en sy geesverwante⁹⁾ beoog, maar hulle het die gedagte uitgespreek dat armoede bestry kan word deur die mens te verander, nl. wat sy gemoed en lewenswandel betref. Heldring en sy medewerkers het voortrefflike noodlenigingswerk verrig.¹⁰⁾

Wat die ekonomiese toestand nog ongunstiger gemaak het, was die mislukking van die aartapeloes in Wes-Europa in 1845 en 1846. Dele van Nederland is swaar getref en terwyl in 1841 dertien persent van die Nederlandse bevolking armlastig was, was die persentasie in 1850 nie minder as 27 persent.

Hierdie ongunstige toestande het baie Nederlanders laat besluit om hul geboortegrond vaarwel te sê om in ander lande, veral in die Verenigde State, hul geluk te gaan beproef.¹¹⁾

Wanneer al die genoemde faktore en omstandighede in aanmerking geneem word, dan is dit duidelik dat Nederland na die Franse oorheersing 'n besonder moeilike tyd deurgemaak het en in 'n toestand verkeer het waarin eers omstreeks 1870 verbetering sou intree.

Daar was nog ander belangrike faktore soos die staatkundige vereniging met die huidige België, 'n proefneming wat misluk het, en die omstandighede waarin Nederland verkeer het vir 'n geruime tyd nog ongunstig sou beïnvloed.¹²⁾ Staatkundige motiewe van internasionale aard en die begeerte van Koning Willem I om die Nederlandse koninkryk so groot moontlik te maak, het hierdie proefneming vorm en gestalte laat kry.¹³⁾

⁵⁾ Sien o.m. J. Romein en A. Romein-Verschoor: „Erflaters van onze beschaving.” Amsterdam, 1939. Derde deel, bls. 245 e.v.

⁶⁾ J. Romein, bls. 524.

⁷⁾ Ibid., bls. 525.

⁸⁾ M. E. Kluit in „Een eeuw Hoenderloo 1851-1951.” Hoenderloo, 1951, bls. 9.

⁹⁾ M. E. Kluit: „Het Réveil in Nederland.” Amsterdam, 1939.

¹⁰⁾ „Hoenderloo 1851-1951,” verspreide bladsye.

¹¹⁾ Bostaande gegewens is hoofsaaklik ontleen aan: H. Wabeke „Dutch Emigration to North America 1624-1360.” New York, 1944 (Verspreide bladsye).

¹²⁾ Sien o.m. Blok in sy reeds genoemde werk.

¹³⁾ Mr. D. C. Smit: „De buitenlandsche politiek van Nederland.” Den Haag, 1945. Deel II, bls. 10 e.v.

Op die betekenis van 'n koloniale ryk met sy hulpbronne dien ook gelet te word. In 1814 het Engeland beloof om die grootste deel van die voormalige Nederlandse koloniale ryk weer terug te gee, sulks o.m. met uitsondering van die Kaap. Reeds in 1813 het die Britse staatsman Castlereagh te kenne gegee dat Engeland die Kaap wou behou i.v.m. beskerming van die Britse besit in Indië.¹⁴⁾ Nederland het die steunpunt op die skeiding van twee oseane en die halfpadstasie tussen die moederland en die kolonies in die Verre Ooste verloor. Tewens het, as gevolg van hierdie skeiding en die onmag van Nederland om die ou nie-staatkundige kontakte te onderhou, langsaam maar seker 'n verwydering tussen die ou stigtersland en die Kaap ontstaan, 'n proses wat na 1806 begin het en slegs gedeeltelik ondervang is deurdat voor-aanstaande Kaapse families hul seuns nog 'n tydlang vir universitêre studie na Nederland gestuur het.¹⁵⁾

Voor 1806 het pogings, onderskeidelik deur Gijsbert Karel van Hogendorp en oud-majoor Friedrich von Buchenröder onderneem om landverhuisers aan die Kaap te vestig, misluk.¹⁶⁾

Kontakte tussen die Kaap en Nederland was, na die tydelike staatkundige skeiding van 1806 en die definitiewe verbreking van die staatkundige bande wat daarop gevolg het, uitsluitend van die kant van die intellektuele aristokrasie.¹⁷⁾

Dat 'n deel van die blanke bevolking van die Kaapkolonie na die voorlopige skeiding van 1795 nie sy liefde vir en die aanhanklikheid aan Nederland verloor het nie, mag o.m. blyk uit die feit dat tydens die wrywings tussen die ou bevolkingselement en hul nuwe owerhede in Graaff-Reinet (1796) 'n vergadering van diensdoende en oud-heemrade sowel as krygsoffisiere geweier het om 'n tydelike eed van getrouheid af te lê. Daarna het hulle hul eed nog weer bevestig om trou te bly aan die State-Generaal van Nederland en beloof om daarvoor goed en bloed op te offer.¹⁸⁾ Was hier sprake van afhanklikheid en trou aan die Nederlandse owerheid van weleer, dan kan daaraan toegevoeg word dat die opmerksame Nederlander M. D. Teenstra tydens sy besoek aan Kaapstad in 1825 nog onder die indruk kom van die feit dat „de Hollanders hier toch boven de Engelschen in alles den voorrang genieten.” Teenstra vervolg o.m.: „ook noemen zij Holland het Vaderland . . . De Hollandsche taal en zeden blijven hier de hoofdrol spelen, en het

¹⁴⁾ Smit, bls. 20.

¹⁵⁾ Prof. Dr. Jhr. P. J. van Winter: „Onder Krugers Hollanders. Geschiedenis van de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij.” Amsterdam, 1937. Deel I, bls. 19 e.v.

¹⁶⁾ Sien o.m. Dr. L. G. J. Verberne: „In den spiegel van het verleden.” Utrecht, Antwerpen, 1947. Bls. 69 e.v. en Mr. P. J. Idenburg: „De Kaap de Goede Hoop gedurende de laatste jaren van het Nederlandsch Bewind,” Leiden, 1946. Bls. 84 e.v.

¹⁷⁾ Van Winter, bls. 20.

¹⁸⁾ A. J. H. v. d. Walt, J. A. Wiid en A. L. Geyer: „Geschiedenis van Suid-Afrika,” Kaapstad, 1951. Deel I, bls. 186 e.v.

Hollandsche crediet, dat nog door de geheele wereld gevestigd is, wordt hier zeer hoog geroemd . . ."19)

Onder die Afrikaners aan die Kaap was daar nog 'n gevoel van ingenomeheid met Nederland, die ou moederland, wat in die ververlede die geboorteklok gelui het vir 'n nuwe volk met sy eie kultuurbesit, sedes en gewoontes, 'n jong volk wat die menigvuldige bande van die verlede in eer gehou het.

Hierdie gevoel van vriendskap en aanhanklikheid sou ook onder die Voortrekkers tydens en na die Groot Trek tot uiting kom. Bekend is in dié verband o.m. Louis Trichardt se „Toepassing op Onse Vader,” waarin hy op 15 November 1836, in die Soutpansbergse wêreld, sy hart uitgestort het aan die „Aller genadigste Koning Frederik Willem den 1ste, Koning der Nederlande.”20)

In dr. A. Wypkema se studie oor die invloed van Nederland op die ontstaan en die ontwikkeling van die staatsinstelling van die Suid-Afrikaanse Republiek is dié vraagstuk op velerlei wyse belig.21) Prof. dr. S. P. Engelbrecht het die kerklike invloede beskryf. Dit is slegs 'n paar voorbeelde in hierdie verband.22) In die harte van die Voortrekkers, van wie 'n groot deel onder die Nederlandse vlag aan die Kaap gebore was, was daar nog voortdurend liefde vir Nederland en van hulle kant het hulle meer as eenkeer pogings aangewend om in verbinding met die ou stamland te kom.

Die roepstemme is gehoor en hulp is meer as eenkeer aangebied, hulp om in die grootste behoeftes van 'n jong samelewing te voorsien, 'n samelewing op pad na die noorde waar hulle vryheid en onafhanklikheid gaan seek het.

In 'n uitgeputte en dikwels selfvoldane samelewing aan die Noordsee, wat dikwels in moeilike omstandighede verkeer het, het prof. Ulrich Gerhard Lauts23) — die Vader van die Pro-Boerbeweging in Nederland — die roepstemme uit die suide gehoor en 'n groot deel van sy lewe aan hulp- en steunverlening van die Voortrekkers in die Vrystaat24) en Transvaal gewy. Waar dit moontlik was het hy ook aan stamverwante in Natal en die Kaapkolonie25) die helpende hand uitgesteek.

19) M. D. Teenstra: „De vruchten mijner werkzaamheden . . .” Kaapstad, 1943, bls. 85.

20) Dr. G. S. Preller: „Dagboek van Louis Trichardt (1836-1838)”. Kaapstad, 1938, bls. 326.

21) Pretoria, 1939.

22) „Geschiedenis van de Nederduits Hervormde Kerk in Zuid-Afrika.” Amsterdam-Pretoria, 1920. (En latere uitgawes in Afrikaans).

23) Prof. dr. S. P. Engelbrecht in sy reeds genoemde werk en dr. J. Ploeger in „Historiese Studies.” (Pretoria, 1939-1940): „Ulrich Gerhard Lauts (1787-1865) die skakel tussen Nederland en die Voortrekkers.”

24) O.a. Dr. H. P. N. Muller in „Oude Tijden in den Oranje-Vrijstaat,” Leiden, 1907. Dr. J. Ploeger in sy reeds genoemde studie en Dr. F. J. du Toit Spies in: „Hamelberg en die Oranje-Vrystaat,” Amsterdam, 1941.

25) Dr. J. Ploeger: „Die Nederlandse Réveil en Kinderemigrasie na die Kaap” in „Hervormde Teologiese Studies” (Pretoria), Jaargang 1, afl. 3 (Mei 1944), bls. 135 e.v.

LEWENSLOOP EN WERKSAMHEDE.

Ulrich Gerhard Lauts, later bekend onder sy outeursnaam G. Lauts, is op 19 Mei 1787 in Amsterdam (Nederland) gebore. Sy ouers was Fredrik (of Frederick) Ulrich Lauts en Sahra Maria Elisabeth Schermerts, die dogter van die seeman J. D. Schermerts.²⁶⁾ Frederick of Fredrik Lauts was van die Oosfriesse Wadde-eiland Wangeroog afkomstig en het hom mettertyd in Amsterdam kom vestig,²⁷⁾ waar hy eers met Hendrica Simons in die huwelik verbind was. Na haar oorlyde is Lauts met Sahra (of Zara) M. E. Schermerts getroud.

Hulle seun, Ulrich Gerhard, is op 28 Mei 1787 in die Lutherse kerk in Amsterdam geloop. Van sy vader is alleen bekend dat hy 'n deelgenoot in 'n plaaslike handelshuis was, wat tydens die Franse oorheersing van Nederland tot niet gegaan het.²⁸⁾ Fredrik Lauts is in 1811 oorlede.²⁹⁾

Vermoedelik is die jong Ulrich aanvanklik vir die handel opgelei, maar as gevolg van die bankrotskap van sy vader het dit klaarblyklik noodsaaklik vir hom geword om 'n ander werkkring te soek. 'n Tydlank was hy hoof van die poskantoor te Zaandam, 'n pos wat hy op sy eie versoek in 1811 neergelê het.³⁰⁾

Opnuut het Lauts hom op die handel begin toelê en gedurende 'n paar jaar reise na die buiteland onderneem.

In Hamburg het Lauts hom op die gebied van die handel bekwaam om daardie studie in Engeland voort te sit en ook staathuishoudkunde te bestudeer. Meer besonderhede omtrent hierdie tydperk ontbreek ofskoon sy oudste biograaf Bergman vermeld dat Lauts ook in Denemarke was.³¹⁾

In 1822 was Lauts in Brussel³²⁾ waar hy as 'n tydelike dosent aan die Koninklike Atheneum werksaam was en die Nederlandse Taal en Lettere doseer het. Deurdadig 'n pos oopgeval het, is Lauts in Maart 1822 vas aangestel as „regent voor de Hollandse taal.”³³⁾ Twee jaar later is deur hom in Brussel 'n afdeling van die „Maatschappij tot Nut van 't Algemeen” opgerig.³⁴⁾

²⁶⁾ Gegewens in die doopregister van die Evang. Lutherse gemeente van Amsterdam, waarin L. se moeder *Zara Maria Schermerts* genoem word. Die burgerlike huweliksvoltrekking op 26 Aug. 1781.

²⁷⁾ Vir hierdie en ander gegewens: „Gemeente Archief,” Amsterdam.

²⁸⁾ J. T. Bergman: „Levensberigt van Ulrich Gerard Lauts,” Leiden, 1867. In „Levensberichten der Afgestorven Medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Bijlage tot de Handelingen van 1867,” blss. 141-152.

²⁹⁾ Bergman, t.a.p., bls. 141.

³⁰⁾ „Rijksarchief,” Den Haag. R.A. Dept. van Marine. Voordrag van die Minister van Marine. Den Haag, 11.7.1840. No. 57.

³¹⁾ Gergman, t.a.p., bls. 142.

³²⁾ „Rijksarchief,” Den Haag. Dept. van Marine. U. G. Lauts—Voorsitter en lede van die administratiewe kantoor van die K.A. Brussel, 28.1.1822.

³³⁾ Ibid. Resolusie van die Minister van Openbare Onderwys, Nasionale Nywerheid en Kolonies, 10 Maart 1822.

³⁴⁾ Bergman, bls. 145.

In 1827 is in Brussel die „Museum voor Wetenschappen en Letteren,” ’n instituut vir openbare lesings oor kunste en wetenskappe vir ontwikkelendes, by koninklike besluit in die lewe geroep.³⁵⁾ Daar was tien vakante leerstoel en aan Lauts is dié vir die Nederlandse Taal en Lettere aangebied.

Op 9 Maart 1827 het Lauts, nou as hoogleraar, sy „Cours de Litterature nationale” met ’n voordrag begin met as tema „de Nederlandsche letterkunde sedert de vroegste tijden tot op onze dagen, met een gelijktijdige blik op de Hoogduitsche, Fransche en Engelsche Letterkunde.”³⁶⁾

In 1830 het die vyandelikhede in Brussel, die begin van die latere staatkundige skeiding tussen Nederland en die huidige België,³⁷⁾ prof. Lauts laat besluit om na sy geboorteland terug te keer. Kort tevore was die hoogleraar met ’n Engelse dame, mej. Carolina Colson,³⁸⁾ in die huwelik getree, ’n egverbintenis wat later met twee kinderen geseën is, nl. John Thomas Frederik Ulrich Lauts en Carolina Maria Amelia Robertina Lauts.³⁹⁾

Sonder inkomste het prof. Lauts aanvanklik ’n moeilike tyd deurgemaak, maar in November 1830 is hy as tweede hoogleraar aan die Koninklike Instituut vir die Marine te Medemblik aangestel.⁴⁰⁾ Aanvanklik was dit ’n tydelike pos maar in September is dit in ’n vaste pos verander en die salaris verdubbel.⁴¹⁾ Byna tien jaar het prof. Lauts hierdie betrekking bekleed om op 9 Augustus 1840 eervolle ontslag te kry.⁴²⁾

Die aanleiding tot hierdie gebeurtenis was, aldus die beskikbare dokumente, „de weinig voegzame en telkens tot onaangenaamheden en moeyelijkheden aanleiding gevende wijze van gedrag” teenoor sy kollegas, die militêre kommandant en die bestuur van die Instituut.⁴³⁾

In sy memorie het S.K.H. Frederik,⁴⁴⁾ in sy hoedanigheid as admiraal en kolonel-generaal, tewens verklaar dat prof. Lauts volgens hom „ten eenenmale de geschiktheid mist, om van eenig nut aan een opvoedingsgesticht gelijk dat voor de Marine te Medemblik te we-

44) 7 Julie 1840.

45) Ibid.

35) Ibid., bls. 145. K.B., 27.12.1827.

36) Bergman, bls. 145. Gepubliseer te Brussel (1829).

37) Kyk o.m. Blok, vierde deel, bls. 289 e.v.; P. Geyl: 1830, in „De Groot-Nederlandsche Gedachte.” Tweede bundel, Antwerpen-Amsterdam, 1930, bls. 170 e.v.; E. de Bock: „De Nederlanden,” Antwerpen, 1949, bls. 503 e.v. (voorspel).

38) Gebore te Londen (1797 of 1798), oorlede in 1855 te Utrecht. Meegedeel deur argivaris D. Brouwer (Medemblik) (1939).

39) Ibid. John is op 20.8.1833 gebore, Carolina op 1.9.1836. Albei te Medemblik.

40) „Rijksarchief,” Den Haag. Dept. van Marine. Die Admiraal en Kol. Genl. — Dept. van Marine, 30.10.1830 en K.B. 16 Nov. 1830.

41) K.B. 1 April 1831, No. 59 en K.B. 16 Sept. 1832.

42) K.B. 9 Aug. 1840. No. 90.

43) Memorie van 7.7.1840.

zen."⁴³⁾ Verder het dit geblyk dat prof. Lauts se optrede teenoor adalborste en die wyse waarop hy onderwys gee nie is soos dit behoort te wees nie. Die slotsom was dat daar geen verbetering van „karakter en inborst” van prof. Lauts kon verwag word nie. Bygevolg is besluit om Lauts te ontslaan⁴⁶⁾ en hom die helfte van sy salaris as waggeld toe te ken tot tyd en wyl daar soms 'n geleentheid gevind sou word om Lauts 'n ander pos te kan gee. Die ontslag is op eervolle wyse toegeken.⁴⁷⁾ in 1843 was daar planne om die waggeld in 'n pensioen te verander, maar die uitslag is onbekend.⁴⁸⁾

Na sy ontslag het prof. Lauts eers in Kampen gaan woon om in 1843 na Leiden te verhuis. In 1848 was hy weer metterwoon in Kampen, daarna afwisselend in Kampen of Utrecht om in die lente van 1863 weer in die laasgenoemde stad te gaan woon waar hy op 25 Julie 1865 oorlede is. Sy tweede eggenote het agtergebly om sy heengaan te betreur.⁴⁹⁾

Die voorval te Medemblik werp 'n mate van lig op die persoonlikheid van prof. Lauts, nl. sy strydvaardigheid wat hom ook na sy dienstyed as hoogleraar meer as eenkeer in moeilikhede laat beland het soos in die geval van botsings met ander Nederlanders, van wie ons Jacobus Stuart en J. A. Smellekamp noem. Uit die beskikbare gegewens kan ook afgelei word dat prof. Lauts aan 'n mate van idealisme gely het wat hom miskien minder goed in staat gestel het om die werklikheid altyd helder raak te sien. Wanneer hy, soos later gesien sal word, iets aangepak het, dan het sy idealisme en geesdrif van geen grense gewees nie. Uit die dokumente i.v.m. die voorval te Medemblik blyk sy sterk persoonlikheid en sy afkeer aan verdagmaking.

Aan die ander kant staan 'n aantal eerbewyse van Nederlandse en buitelandse instellings wat dit as 'n eer beskou het om prof. Lauts onder hulle lede te tel. Van 1826-1851 was prof. Lauts 'n lid van die „Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde” te Leiden, in 1826 het die „Koninklijk Genootschap Concordia” (Antwerpen) en die „Koninklijk Genootschap voor Taal en Dichtkunde” (Antwerpen) hom as lid benoem. In 1843 het 'n soortgelyke aanbod van die „Genootschap voor Noordsche Geschiedenis” te Kopenhagen (Denemarken) gevolg.

'n Versoek van die „Historisch Genootschap” te Utrecht om 'n lidmaatskap te aanvaar is in 1852 deur prof. Lauts van die hand gewys.⁵⁰⁾

⁴⁶⁾ Ibid. Ook die volgende gegewens. Dit blyk dat die moeilikhede reeds in 1839 begin het. Daar is agt briewe met 'n beswarende inhoud t.a.v. prof. L. aan die Minister van Marine gestuur. In April 1839 het prof. L. 'n verdedigende skrywe aan die Minister gestuur na aanleiding van 'n twis met die militêre geneesheer („Rijksarchief,” Dept. van Marine. Prof. U. G. Lauts—Direkteur-Generaal van die Marine. Medemblik, 19.4.1839.

⁴⁷⁾ K.B. 9 Aug. 1840. No. 90.

⁴⁸⁾ Argivaris „Rijksarchief” — Skrywer, Den Haag, 18.3.1929.

⁴⁹⁾ Bergman, bls. 152.

⁵⁰⁾ Bostaande gegewens is almal aan Bergman se studie ontleen (lidmaatskappe).

In verband met Suid-Afrika kan die volgende aangeleenthede in dieselfde verband genoem word. In 1854 is prof. Lauts as konsul van die Oranje-Vrystaat in Nederland benoem.⁵¹⁾ In 1857 het 'n soortgelyke benoeming van Transvaalse kant gevolg, 'n benoeming wat nie deur die Nederlandse regering kon aanvaar word nie.⁵²⁾

President M. W. Pretorius het 'n versoek aan Koning Willem III van die Nederlande gerig om die Republiek as 'n selfstandige staat te erken en bekend gemaak dat prof. Lauts as diplomatieke agent benoem is. 'n Soortgelyke kennisgewing en versoek is aan die President van die Verenigde State gerig, maar van Nederlandse kant is die versoek insake erkenning van die hand gewys omdat berigte ontvang is as sou genl. Schoeman in Transvaal aan die hoof van sake staan. Van Amerikaanse kant is te kenne gegee dat onbekendheid met die Transvaalse grondwet en die gesteldheid van die land en die aantal bewoners die erkenning teengehou het.⁵³⁾

* * *

Uit die biografie van Bergman blyk oortuigend dat prof. Lauts 'n besonder wydverspreide belangstelling besit het. Aanvanklik was sy aandag hoofsaaklik op die handel toegespits, 'n belangstelling wat hom later nog goed vanpas sou kom in verband met sy bemoeiings met die Voortrekkers. In sy Brusselse jare het hy belangstelling vir taal en lettere gekoester om hom later op geskiedenis toe te spits. Sy liefde vir geskiedenis het o.m. uitgegaan na Nederlandse aangeleenthede. Meestal was prof. Lauts die geleentheidskrywer wat by belangrike geskiedkundig gebeurtenisse op sterk vaderlandsliewende wyse se gevoelens tot uiting gebring het. Dan weer het hy hom genoodsaak gevoel om buitelandse opvattings oor die Nederlandse geskiedenis te korrigeer. Sy belangstelling was ook toegespits op die geskiedenis van die Nederlandse kolonies of voormalige Nederlandse gebiede.

Dan het hy geskiedkundige werkie in verband met die Voortrekkers geskryf.

Sy geskifte dien gesien te word in die lig van die tyd waarin hulle tot stand gekom het. Die maatstaf, waarmee in ons eeu die geskiedskrywing beoordeel word, pas nie in hierdie verband nie ofskoon sy geskiedkundige werke in verband met die vestiging, uitbreiding, bloei

⁵¹⁾ J. Ploeger: „Historiese Studies,” Jaargang 2, 1940, bls. 9 e.v. F. J. du Toit Spies: „Hamelberg en die Oranje-Vrystaat,” Amsterdam, 1941, bls. 246 e.v.

⁵²⁾ Ibid. en Lauts-versameling 1259. Minister van Buitelandse Sake — Prof. U. G. Lauts. Den Haag, 23.7.1857. S.S. 10. R.1716/57. Prof. U. G. Lauts — Pres. M. W. Pretorius, Kampen, 20 Sept. 1857. Afgedruk deur Engelbrecht (1e druk), bylaag 54. Ook Lauts-versameling (L.V.) 1258. Prof. U. G. Lauts — Minister van Buitelandse Sake. Kampen, 8 Junie 1857.

⁵³⁾ In W. N. R. van Maanen se manuskrip „U. G. Lauts, de vader der Pro-Boerbeweging” (Argief, Pretoria) is vermeld dat in prof. L. se doodsberig vermeld is: „Diplomatiek Agent der Zuid-Afrikaansche Republiek voor Nederland en Agent bij de Noord-Amerikaansche Unie.” Erkenning het gevolg in 1869. S.S. R. 119/70. Aan Pres. M. W. Pretorius. Het Loo, 28 Nov. 1869.

en verval van die mag van die Nederlanders in Indië en sy geskiedenis van die Kaap tydens die Nederlandse tydperk soms nog geraadpleeg of aangehaal word. 'n Besondere plek neem sy „Kaapsche Landverhuizers” en sy biografie oor die Voortrekkerleier Genl. A. W. J. Pretorius in omdat hulle tot die oudste produkte van die geskiedskrywing behoort wat op daardie tydperk in ons geskiedenis betrekking het.

Die volgende lys van geskrifte, wat in boekvorm verskyn het, mag die wydverspreide belangstelling van prof. Lauts bewys.

1821 „Elémens de la Langue Hollandaise.” (Brussel, 2 deeltjies, herdruk in 1825);

1826 „Vervolg op het eerste Nederduitsche Leesboek van G. J. Meyer.” (Brussel);

— „Woordenboek van Nederlandsche gelijkkluidende en klankverwante woorden met de beteekenis in 't Fransch.” (Brussel);

1827 „Woordenboek voor de spelling der Nederlandsche Taal.” (Brussel);

1829 „Voorlezingen over de Nederlandsche Letterkunde sedert de vroegste tijden tot op onze dagen, met een gelijktijdigen blik op de Hoogduitsche, Fransche en Engelsche Letterkunde.” (Brussel);

1831 „Zelfopoffering van J. C. J. van Speyk, plegtig gevierd door het Koninklijk Instituut voor de Marine.” (Leeuwarden);

1834 „Handleiding voor de Aardrijkskunde van Nederlands Oost- en West-Indische Bezittingen.” (Utrecht);

1844 „Voorlezing over de nasporingen van I. von Ledebur betreffende den vroegeren toestand in de Nederlanden.” (Den Haag?);

1847 „De Kaapsche Landverhuizers of Neêrlands Afstammelingen in Zuid-Afrika.” (Leiden);

— „Japan in zijne staatkundige en burgerlijke inrigtingen en verkeer met Europesche Natiën.” (Amsterdam);

— „Het eiland Bali en de Balineezen. (Amsterdam);

1848 „Kalifornië.” (Amsterdam);

1852-1862 „Geschiedenis van de vestiging, uitbreiding, bloei en verval van de Magt der Nederlanders in Indië.” (Groningen-Amsterdam);

1854 „Geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop, Nederlandsche volkplanting van 1652-1806.” (Amsterdam);

1860 „De Hollanders aan de Kaap de Goede Hoop.” (Amsterdam);

— „Andries Wilhelmus Jacobus Pretorius, de Held van Zuid-Afrika.” (Amsterdam);

1863 „Eenige oogenblikken uit het leven van Koning Willem III.” (Amsterdam).⁵⁴⁾

Tenslotte is daar, in die Staatsargief te Pretoria, die uiters waardevolle Lautsversameling, wat deur 'n dogter van prof. Lauts aan die

---

⁵⁴⁾ Bergman en prof. dr. S. P. Engelbrecht se versameling.

firma Fred. Muller en Kie. verkoop is en in 1904 in besit van dr. W. J. Leyds gekom het. Veral danksy die bemoeiings van prof. dr. S. P. Engelbrecht is die versameling deur die Unieregering gekoop en in 1925 aan die Staatsargief te Pretoria vir bewaring oorgedra.⁵⁵⁾ 'n Klein versameling is in die Universiteitsbiblioteek te Leiden.⁵⁶⁾

Dit is veral die Lautsversameling wat elke navorsers die groot waarde van prof. Lauts se werksaamhede en belangstellingsfere laat besef, o.m. ook met betrekking tot sy bydraes in die Nederlandse dagbladpers, sy wydverspreide belangstelling vir al die wel en wee in verband met sy vriende in Suid-Afrika, sy suksesse en teenslae, sy vreugde en leed en sy talente en menslike tekortkomings. Hierdie deel van sy skriftelike nalatenskap is 'n kosbare besit in verband met die geskiedenis van dit Groot Trek en die onmiddellike gevolge daarvan, die pogings van Nederlanders en Suid-Afrikaners om in verbinding met mekaar te kom en te bly. Ook in verband met die uitsending van Nederlanders na Suid-Afrika was die werk, deur prof. Lauts onderneem, van waarde.

Dit is slegs 'n paar aspekte van die belangrikheid van die Lautsversameling, 'n kosbare bron van inligting, waaruit reeds 'n groot aantal navorsers belangrike gegewens te voorskyn gehaal en verwerk het.

Die Lautsversameling is, in tasbare vorm, 'n waardige monument vir 'n man en sy werk, 'n man wat vandag byna onbekend is in Nederland, maar in ons geskiedenis 'n eervolle en belangrike plek inneem waar dit sy rigtings van belangstelling en sy uitgestrekte arbeidsveld betref, alles gesien binne die raamwerk van die tyd waarin hy geleef en gewerk het.

PROF. LAUTS AS BERIGGEWER OOR SUID-AFRIKA.

Alvorens 'n oorsig te gee van die menigvuldige aktiwiteite van prof. Lauts in verband met die Voortrekkers en die state wat deur hulle gestig is, is dit van belang om sy verdienstes as beriggewer en skrywer te skets. Deurdat prof. Lauts in die loop van die jare steeds meer toegang tot die Nederlandse perswêreld van sy tyd begin kry het, was hy in staat om deur sy beriggewing oor Suid-Afrika 'n groot aantal van sy landgenote te bereik. Waar reeds belangstelling vir Suid-Afrika bestaan het kon hy op dié wyse daarvoor sorg dat dit bly bestaan het of versterk is; waar dit nie die geval was nie, kon hy pogings aanwend om belangstelling op te wek. Dit is ongetwyfeld ook aan sy joernalistieke werk te danke dat Staatspresident T. F. Burgers, tydens sy besoek aan Nederland in die sewentiger jare, onder die Nederlanders belangstelling vir Transvaal gevind het. Die Eerste Vryheidsoorlog het daar-

⁵⁵⁾ Dr. H. S. Pretorius se inleiding tot die versameling op Pretoria en P. L. A. Goldman: „Beredeneerde Inventarissen van de oudste archief-groepen der Z.A.R.“ Pretoria (1927), bls. 12.

⁵⁶⁾ Prof. Dr. Jhr. P. J. van Winter — Skrywer, Amsterdam, 1939.

die gevoel onder die Nederlanders aanmerklik versterk, terwyl die bestuursterperk van Staatspresident Kruger en die rol wat talryke Nederlanders in daardie dae in Transvaal gespeel het, die belangstelling in Nederland nog verder sou versterk.

Aan die begin van hierdie ontwikkelingsgang staan prof. U. G. Lauts en dit verklaar waarom sy biograaf Van Manen o.i. tereg prof. Lauts as die vader van die pro-Boerbeweging in Nederland beskou.

Die beriggewing van prof. Lauts is ongetwyfeld 'n uitvloeisel van sy belangstelling vir Suid-Afrikaanse aangeleenthede waarvan Von Buchenröder, wat Lauts persoonlik geken het, vermoedelik die eerste, vrugbare saadjies gesaai het.⁵⁷⁾

Volgens Van Manen het prof. Lauts in 1834 in die „Utrechtsche Courant” (Utrecht) oor Kaaplandse aangeleenthede begin skryf en het hy daardie blad tot 1855 as een van sy spreekbuise gebruik. Vervolgens is deur Lauts steeds meer aandag aan die verloop van die Groot Trek gewy en het die beriggewing oor Kaaplandse aangeleenthede minder en minder begin word. Die belangrikheid van die Groot Trek is deur prof. Lauts besef en as 'n gevoelsmens het hy hom laat meesleep. Na die Groot Trek het die Voortrekkerstate byna al sy aandag in beslag geneem.

In die volgende Nederlandse blaaië het 'n groot aantal bydraes van die hand van prof. Lauts verskyn: die „Utrechtsche Courant” (Utrecht, 1834-1855); „De Avondbode” (1837-1844); die „Algemeen Handelsblad” (Amsterdam, 1840-1864); die „Leydsche Courant” (Leiden, 1844-1846); die „Amsterdamsche Courant” (Amsterdam, 1847-1864); die „Nieuwe Rotterdamsche Courant” (Rotterdam, 1847-1861?); „Het Zondagsblad” (1852-1853); die „'s Gravenhaagsche Nieuwsbode” ('s Gravenhage, na 1856); die „Residentieblad” ('s Gravenhage); die „'s Gravenhaagsche Nieuwsblad” ('s Gravenhage) en die „Amersfoortsche Courant” (Amersfoort, 1857-1858).⁵⁸⁾

Tydskrifartikels het o.m. in die „Vaderlandsche Letteroefeningen”⁵⁹⁾ en die „Algemeene Konst- en Letterbode” verskyn. Na aanleiding van hierdie beriggewing het prof. Lauts 'n groot aantal navrae van belangstellende Nederlanders ontvang veral in verband met landverhuising⁶⁰⁾ en die oud-hoogleraar het veral in die jare rondom 1850 baie briëfskrywers met raad en daad ter syde gestaan.⁶¹⁾

As bronne vir die beriggewing kom 'n aantal Suid-Afrikaanse koerante in aanmerking soos „De Zuid-Afrikaan”,⁶²⁾ en „Het Volksblad.”

⁵⁷⁾ Lauts in sy „Kaapsche Landverhuizers,” bls. 105, noot 27 en in sy „Geschiedenis van de vestiging . . .”, deel 5, bls. 205.

⁵⁸⁾ Hierdie gegewens is ontleen aan Van Manen se manuskrip en die Lauts-versameling. Deur V. M. is aan Skr. meegedeel dat hy in 1903 ten huise van prof. Lauts se seun 'n lys gesien het waarop al die bydraes vermeld was. Hierdie lys is nie in die Lauts-versameling aanwesig nie, maar wel 'n groot aantal knipsels, waarvan sommige sonder nadere aanduidings.

„The Friend of the Sovereignty” is vir Vrystaatse aangeleenthede van 1853-1854 geraadpleeg.

Berigte wat prof. Lauts van Nederlandse landverhuisers in Suid-Afrika ontvang het, is geheel of geeltelik gepubliseer. Onder hulle was veral Jacobus Groenendaal⁶³⁾ (vir die Oranje-Vrystaat) en ds. Dirk van der Hoff⁶⁴⁾ (vir Transvaal) belangrik. In verband met toestande en gebeurtenisse in die Voortrekkersamelewing van 1840-1850 het prof. Lauts berigte van J. A. Smellekamp⁶⁵⁾ ontvang.

Deur tussenkoms van ander persone is prof. Lauts in staat gestel om briewe van landverhuisers aan hul familieleden en vriende in Nederland te bestudeer. Jhr. Mr. F. W. A. Beelaers van Blokland,⁶⁶⁾ wat 'n deel van sy jeug aan die Kaap deurgebring en sy belangstelling vir Suid-Afrikaanse aangeleenthede behou het, het prof. Lauts ook waardevolle inligtings verstrek en hom meer as eenkeer met raadgewings gehelp.

Ook het J. J. H. Smuts,⁶⁷⁾ die redakteur van „De Zuid-Afrikaan”, in 1852 en 1853 prof. Lauts sy indrukke in verband met Transvaalse aangeleenthede meegedeel. In Amsterdam was die handelaar J. C. J. Knegt⁶⁸⁾ bereid om prof. Lauts briewe van H. T. Bürhman ter insage te gee.

Op dié wyse was prof. Lauts in die geleentheid om sy Nederlandse lesers 'n groot aantal besonderhede te verstrek en dit dikwels op 'n uiters gevoelvolle wyse. Didaktiese en polemiese artikels word afgewissel deur ander wat die hedendaagse leser as besonder omslagtig sal beskou, maar dit was in ooreenstemming met die tydgees. Uit al die artikels en berigte kom die groot liefde en toewyding van prof. Lauts vir sy vriende in Suid-Afrika duidelik te voorskyn, orals is daar bewyse van sy groot werkkrag en energie en, waar hy dit nodig geag het, ook van 'n strydvaardigheid om die belange van dieselfde vriende te verdedig.

⁵⁹⁾ Amsterdam (P. Ellerman). In die jaargang vir 1854 is op bls. 265 e.v. Lauts se bydrae: „Andries W. J. Pretorius, de held v. Z.A.” gepubliseer.

⁶⁰⁾ L.V. 357-1082. Briewe van en aangaande landverhuisers. Kyk ook Bergman t.a.p.

⁶¹⁾ L.V. 1162-1177. Briewe en afskrifte van briewe van prof. Lauts.

⁶²⁾ L.V. 1645 „De Zuid Afrikaan” (Kaapstad), 12.2.1844 — 6.3.1865. Altesame is 295 hele en halwe blaaië, gedateerde en ongedateerde knipsels aanwesig. Verder nog nommers van „Het Kaapsche Grensblad” (1852), die „Capetown Mail” (1850) en die „Cape Argus” (1857) en 242 knipsels van ongenoemde S.A. koerante (1844-1864).

⁶³⁾ L.V. 216-235 (1.10.1852—15.9.1859).

⁶⁴⁾ L.V. 247-256 (11.3.1853—7.4.1859).

⁶⁵⁾ O.m. L.V. 3-16 (21.7.1846—10.8.1853).

⁶⁶⁾ L.V. 99-143 (30.11.1847—20.3.1855). Kyk ook: Dr. F. G. E. Nilant: „Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland, Gesant van die „Suid-Afrikaanse Republiek (1843-1897),” Universiteit van die Witwatersrand, Johannesburg. 1952. Deel I, bls. 6.

⁶⁷⁾ Kyk Lautsversameling en Engelbrecht (eerste druk), bylaes 40, 42, 43, 44.

⁶⁸⁾ L.V. 205-205 (Lourenco Marques, 31.10.1851 en Lydenburg, 29.4.1853).

Die eerste koerantartikel in verband met die Voortrekkers is in Junie 1838 deur prof. Lauts in „De Avondbode”⁶⁹⁾ gepubliseer en nog in dieselfde maand het hy nog ’n artikel met die titel „De Kaapsche Landverhuizers”⁷⁰⁾ geskryf. Op 12 Junie het daar ’n berig van sy hand oor die moord op Piet Retief⁷¹⁾ verskyn, ’n nuusbrokkie wat hy uit Kaaplandse koerante oorgeneem het. In die volgende jare het die aantal artikels nie alleen sterk toegeneem nie, maar ook veelsydiger van inhoud geword.

In 1840 het daar o.m. ’n bydrae oor die „Verhuizing der Hollandse Kaapsche Boeren” verskyn;⁷²⁾ in 1841 gevolg deur „De Kaapsche Landverhuizers.”⁷³⁾ In albei artikels is die lotgevalle van die Voortrekkers in Natal geskets, terwyl die skrywer in die laasgenoemde bydrae sy Nederlandse lesers opgeroep het om die Voortrekkers teen Engels-Kaapse bedreigings te steun,⁷⁴⁾ ’n versoek wat prof. Lauts in 1842 herhaalde kere gepubliseer het. In die volgende jare het prof. Lauts in die „Leydsche Courant”⁷⁵⁾ berigte oor Kaaplandse aangeleenthede en die stryd en die daaropvolgende uittog van die Voortrekkers uit Natal gepubliseer en in 1846 sy lesers oor die Voortrekkernederstelling Andries-Ohrigstad vertel.⁷⁶⁾

Van 1844-1846 het prof. Lauts se artikels aansienlik toegeneem⁷⁷⁾ en in laasgenoemde jaar het hy met die Nederlandse opperkoopman Johan A. Smellekamp in aanraking gekom wat hom ’n skat van nuwe gegewens oor die Voortrekkers verstrek het.⁷⁸⁾ Daarna staan die berigging voorlopig in die teken van die Nederlandse handelsekspedisies na Voortrekkerland.⁷⁹⁾ Prof Lauts het sy lesers uitvoerig berig wat die planne van hom en die handelaars⁸⁰⁾ was en tewens ’n poging aangewend om die godsdienssin van die Voortrekkers teen aanvalle te verdedig.⁸¹⁾

69) Van Manen noem 12.6.1838. In sy „Kaapsche Landverhuizers . . .” (1847) vermeld prof. Lauts op bls. 105 Junie 1838 (noot 27) en in L.V. 1554 spreek hy die veronderstelling uit dat hy in „De Avondbode” van 28.6.1838 en 29.6.1838 vir die eerste keer oor die Voortrekkers geskryf het. Prof. L. skryf „zoo ik meen.”

70) Van Manen se manuskrip.

71) Ibid. Afkomstig van Colesberg.

72) L.V. 1655. „Alg. Handelsblad” (Amsterdam), 22.4.1840.

73) L.V. 1655/12. Ibid. no. 2946 d.d. 16.4.1841.

74) Van Manen. Hy noem van die „Alg. Handelsblad” die volgende nommers: 3186 (22.1.1842), 3209, 3223, 3225 en 3265.

75) L.V. 1666/1-8.

76) Ibid. „Leydsche Courant,” April 1846. Oorgeneem uit „De Natalier.”

77) L.V. 1645. Eerste uitgawe van „De Zuid-Afrikaan” van 1.2.1844. Daarna gereeld ontvang.

78) Kyk o.m. Engelbrecht (eerste druk) oor Smellekamp en sy briefwisseling met vooraanstaande Voortrekkers (bylaes 2-8).

79) Engelbrecht (eerste druk), bls. 35 e.v.; A. Wypkema: „De invloed van Nederland op ontstaan en ontwikkeling van de Staatsinstellingen der Z.A. Republiek tot 1881” (Pretoria, 1939), bls. 166 e.v. (dipl. verwickelinge).

80) L.V. 1655, „Alg. Handelsblad,” 1848. Nos. 5072 en 5133. L.V. 1654, „Amsterdamsche Courant,” 1848 en 1850 (Nos. 21 — 25.1.1848 en 70 — 22.3.1850).

81) L.V. 1654, „Amsterdamsche Courant” No. 36 (11.2.1848).

Kort na 1850 het prof. Lauts die moontlikhede van landverhuising na Suid-Afrika beklemtoon,⁸²⁾ wat o.m. tot 'n perstwisgeskryf tussen hom en Jacobus Stuart gelei het,⁸³⁾ maar bedoel was om die groot stroom na die Verenigde State in 'n suidelike rigting te buig.⁸⁴⁾ Tot in 1858 het prof. Lauts sy kragte aan hierdie vraagstuk gewy en terselfdertyd sy lesers ingelig aangaande politieke, kerklike en maatskaplike aangeleenthede in die twee susterstate.⁸⁵⁾

Na 1859 het regstreekse beriggewers in dié verband ontbreek en het prof. Lauts sy beriggewing hoofsaaklik tot die Kaapkolonie beperk.⁸⁶⁾

PROF. LAUTS AS GESKIEDSKRYWER I.V.M. DIE GROOT TREK.

Baie van prof. Lauts se persartikels in verband met die Groot Trek en die lotgevalle van die Voortrekkers besit 'n sterk geskiedkundige inslag. 'n Poging om dié stof in suiwerder geskiedkundige verband te verwerk het prof. Lauts in 1846 onderneem in sy boek „De Kaapsche Landverhuizers of Neêrlandsch Afstammelingen in Zuid-Afrika,” 'n geskrif van 138 bladsye wat in 1847 te Leiden uitgegee is.⁸⁷⁾

In die „Voorberigt” het die skrywer verklaar dat drie redes hom laat besluit het om sy boek saam te stel en te laat verskyn. Allereers, aldus prof. Lauts, het sy belangstelling vir die Voortrekkers hom aangespoor om sy Suid-Afrikaanse vriende in Nederland meer bekendheid te laat geniet. Die tweede faktor is sy leedwese dat daar in Nederland, waar groot bedrae vir die buitelandse sendingwerk uitgegee word, so goed as niks gedoen word om in die geestelike behoeftes van die Voortrekkers te voorsien nie. As 'n derde motief vir sy publikasie spreek prof. Lauts die hoop uit dat deur sy geskrif die onbekendheid en onwetendheid in Nederland in geesdriftige steunverlening sal verander.

Bostaande faktore gee die publikasie 'n sterk voorliggende en propagandistiese inslag wat nog versterk word deur die mededeling van die outeur dat die Nederlanders die heer H. Hoogendijk, wat pogings aanwend om 'n handelskip na die Voortrekkers te stuur, moet steun.

Suiwer histories is dié deel van die inhoud wat aan die beskrywing van die oorsake van die Groot Trek gewy is. Dan volg 'n geskied-

⁸²⁾ Ibid. 17.10.1851 (No. 246).

⁸³⁾ Word later behandel.

⁸⁴⁾ „Provinciale Drentsche en Asser Courant,” Assen, 29.7.1859. L.V. 1654/13, „Amsterdamsche Courant,” 8.11.1854.

⁸⁵⁾ L.V. 1655/4, „Alg. Handelsblad,” 15.9.1858.

⁸⁶⁾ Kyk o.m. L.V. 1655/17 („Alg. Handelsblad,” 20.7.1854); L.V. 1655/13 (Ibid. 27.7.1856, No. 7680); L.V. 1655/59 (Ibid. 3.8.1859); verder o.m. L.V. 1654/46 („Amsterdamsche Courant,” 19.3.1855) en artikels in dieselfde blad van 1856 (19.4.1856), 1857 (12.8.1857) en 1861 (21.1.1861) almal by L.V. 1654.

⁸⁷⁾ Die „Voorberigt” is gedateer „Wintermaand 1846.” Aankondigings het o.m. verskyn in die „Amsterdamsche Courant” van 30.1.1847 (L.V. 1654) en die „Alg. Handelsblad” van 17.2.1847 (L.V. 1655). L.V. 1336 is waarskynlik die ontwerp van die boekie, aangesien daar slegs weinig veranderings in die gedrukte teks is. L.V. 1337. Prospektus (oordruk): „Algemeene Konst- en Letterbode,” No. 15, 1847.

kundige oorsig van die Trek met al sy gevare en ontberings, die vestiging van die Voortrekkers in Natal en die anneksasie deur Engeland in 1842. Dan word, nadat die moord op Piet Retief en sy metgeselle reeds beskryf is, die ondergang van Dingaan geskets. 'n Nuwe trek volg en die inhoud van die boekie eindig met die vestiging van 'n deel van die Voortrekkers in Andries-Ohrigstad.

Geskiedkundig beskou besit hierdie deel selfs vandag nog 'n mate van waarde. Lauts is meer die gevoelsmens as die gebalanseerde historikus wat uitsluitend met feitemateriaal werk. Hy dwaal dikwels van sy onderwerp af om uitvoerig en soms breedvoerig stil te staan by onderwerpe soos die geaardheid van dit Naturel, die dapperheid van die Voortrekkers en verskillende aspekte van die stamverwantskap tussen die Voortrekkers en die Nederlanders. Die sterk gevoelsfaktor word o.m. uitstekend belig deur die volgende brokstuk:

„Ter hulpe dan Nederlanders, ter hulpe dan landgenooten, ter hulpe van hen, wier vaderen tegen de dwingelandij van Spanje voor vrijheid en geloof gestreden hebben. Evenals van hunne en van uwe vaderen, is hunne leuze: Vrijheid en Godsdienst. Aarzelt niet langer, thans nu het nog tijd is . . .”

Op die verhaal volg daar 'n aantal verklarende note, waarin 'n aantal geraadpleegde bronne genoem is soos William Wood se „Statements”⁸⁸⁾ in verband met die moord op Piet Retief en die syne. Die beskrywing van Natal is gedeeltelik ontleen aan „Nouvelles Annales des Voyages.”⁸⁹⁾ In verband met die beskrywing van die ekspedisie teen Dingaan is die „Dagverhaal”⁹⁰⁾ gebruik, terwyl ander gegewens aan „De Zuid-Afrikaan”⁹¹⁾ ontleen is. Met betrekking tot Naturelle-oorloë in die grensgebiede en die anneksasie van Natal is „De Natalier” gebruik,⁹²⁾ terwyl Archbell se werk in verband met die godsdienssin van die Voortrekkers genoem is.

Prof. Lauts het moeite gedoen om sy werk aan die hand van bronnepublikasies en berigte op te stel. Die „Kaapsche Landverhuizers” kom, ondanks die reeds genoemde geskiedkundig-vakkundige tekortkomings, die eer toe dat dit die oudste beskrywing in boekvorm is wat in Nederland oor die Groot Trek verskyn het.

In 1854 het prof. Lauts se geskiedkundige skets in verband met die Voortrekkerleier genl. Andries W. J. Pretorius verskyn.⁹³⁾

⁸⁸⁾ „Statements respecting Dingaan King of the Zoolahs, with some particulars relative to the massacres of Mess. Retief and Biggars, and their parties.” (Kaapstad, 1840).

⁸⁹⁾ „Afkomstig naar het schijnt, van eenen reiziger die de landstreek in den zomer van het jaar 1839 heeft bezocht.”

⁹⁰⁾ „De Emigranten Expeditie of Dagverhaal van de Expeditie der Emigranten te Port Natal . . .”, Kaapstad, 1840.

⁹¹⁾ 20.8.1846 en 14.9.1846.

⁹²⁾ 26.9.1845.

⁹³⁾ L.K. 1342. G. Lauts: „Andries Wilhelmus Jacobus Pretorius, de Held van Zuid-Afrika” (1854, 22 blss.), In 1860 herdruk. Kyk: „Katalogus van Boeke,” Pretoria, 1936, bls. 98.

Nadat hierdie skets in 1854 in 'n letterkundige tydskrif verskyn het,⁹¹⁾ is dit in 1860 in die vorm van 'n boekwerkje uitgegee. Dit is die oudste lewensbeskrywing oor een van die groot Voortrekkersleiers en die lewe en werk van genl. A. W. J. Pretorius is op besonder gevoelvolle en gebalanseerde wyse beskryf. Baie groot manne, aldus prof. Lauts, munt uit in 'n loopbaan of in 'n vak waarvoor hulle opleiding hulle nie bestem het nie.⁹²⁾ Dit toon dit skrywer aan die hand van sy behandelde onderwerp aan. 'n Begaafde grensboer het tot een van die voormanne van sy volk opgeklim, het sy mede-grensboere na die moord op Piet Retief te hulp gesnel.

„Pretorius verliet met eene groote karavane, evenals vroeger de Israëlieten Egypte hadden verlaten, zooals hij het noemde, het land der dienstbaarheid.”⁹⁶⁾

Dan volg 'n beskrywing van Pretorius se verblyf in en sy vertrek uit Natal, die slag van Boomplaats, Pretorius se vertrek na die Oorvaalse en die sluiting van die Sandrivier-ooreenkoms. 'n Griewende belediging van die Voortrekkers, aldus prof. Lauts, is die bepaling in verband met slawerny.⁹⁷⁾ Volgens prof. Lauts was dit die gevolg van valse beskuldigings afkomstig van sendelinge. Prof. Lauts ontken ten sterkste dat dergelike bewerings gegrond kan wees en deel dan verder mee dat genl. Pretorius verplig was om twee Britse sendelinge, Edward en Inglis, oor die grens te sit.⁹⁸⁾ Die laaste edelmoedige daad van die Voortrekkerleier was sy versoening met genl. Andries H. Potgieter, terwyl die oorkoms van ds. Dirk van der Hoff hom — kort voor sy heengaan — baie vreugde besorg het. Sy dae was getel en op 23 Julie 1853 het die groot leier die ewige rus ingegaan.

Die biografie eindig met uittreksels uit genl. Pretorius se laaste brief aan die Volks- en die Krygsraad en 'n brief aan sy kinders.⁹⁹⁾

Op 'n liefdevolle en begrypende wyse het prof. Lauts sy onderwerp behandel. Hy het die geskiedkundige feite geen geweld aangedoen nie en die groot Voortrekkerleier as 'n kragtige figuur geskets, 'n godsvrugtige leier daargestel.

„Godsdienstig was hij, in alles wat hij ondernam. Nooit werd door hem iets van belang aangevangen, of zijne bede werd eerst tot den Allerhoogste opgezonden. Van al het goede dat door hem is tot stand gebracht, gaf hij God alleen de eer. Veel heeft hij ten beste van zijn Land en Volk gedaan, zoowel in het opbouwen van ware godsdienst, als in het bevorderen van politieke en stoffelijke welvaart.”¹⁰⁰⁾

⁹¹⁾ In „Vaderlandsche Letteroefeningen,” tweede druk, bls. 265 e.v.

⁹²⁾ L.V. 1342, bls. 1.

⁹⁶⁾ Ibid., bls. 4.

⁹⁷⁾ Ibid., bls. 19.

⁹⁸⁾ Ibid., bls. 19. Kyk ook dr. T. S. van Rooyen in: Die Hervormer, Mei 1953. Bls. 11.

⁹⁹⁾ L.V. 1342, bls. 21-22.

¹⁰⁰⁾ Ibid., bls. 20.

Hierdie gedagtes is 'n weerkaatsing van die outeur se eie godsdienstige gevoelens en prof. Lauts het ongetwyfeld met dankbaarheid teruggedink aan die voorreg dat hy ds. D. van der Hoff bereid gevind het om die Oorvaalse as 'n arbeidsveld te aanvaar. Ds. D. van der Hoff het, in sy briewe, die outeur heelwat gegewens oor genl. A. W. J. Pretorius verstrek wat in die publikasie, 'n juweeltjie op biografiese gebied, verwerk is.¹⁰¹⁾

PROF. LAUTS EN DIE HANDELSEKSPEDISIES. — TWEE ONDERWYSERS VIR TRANSVAAL.

In 1840 het ouderling Jacob Swart van die Ned. Hervormde Gemeente van Amsterdam in „Het Algemeen Handelsblad” 'n poging aangewend om belangstelling vir die Voortrekkers op te wek, 'n poging wat met sukses bekroon is. Die Amsterdamse koopman Georgius Gerardus Ohrig, die vernaamste aandeelhouer van die handelshuis Ohrig en Klijn en Kie. het met Swart 'n bespreking gevoer en dit was die begin van die uitstuur van die handelsvaartuig „Brazilië” na Port Natal. Die doelstelling van hierdie onderneming was tweeledig: handelsbetrekkings aanknoop en die Voortrekkers in Natal godsdienstige leesstof besorg. Onderkoopman J. A. Smellekamp is geesdriftig verwelkom en het o.m. Pietermaritzburg besoek. In 1843 het dieselfde skip sy tweede reis na die suide aanvaar, dié keer met die proponent P. N. Ham en sy gade en 'n onderwyser aan boord. Die plaaslike Britse owerheid in Port Natal het nie toegelaat dat iemand aan wal gaan nie en daarna het die „Brazilië” na Delagoabaai gegaan.

Ds. Ham het die Voortrekkers nooit bereik nie, die onderwyser is tydens die seereis van Port Natal na Delagoabaai oorlede en die ekspedisie het misluk.¹⁰²⁾

Uit die aanwesige dokumente in die Lautsversameling blyk dit nie dat Prof. Lauts iets met die twee ekspedisies te doen gehad het nie, maar in 1846 het G. G. Ohrig¹⁰³⁾ hom tot prof. Lauts gewend en hom

¹⁰¹⁾ In dieselfde jaar het 'n artikel in die „Kamper Courant” (Kampen) verskyn: „Korte levensgeschiedenis van den Kommandant-Generaal der Zuid-Afrikaansche Republiek — A. W. J. Pretorius.” (L.V. 1243 — sonder datum, waarskynlik Januarie 1854). Kyk ook: L.V. 1316. L. Taats „boekverkooper te Kaapstad.” (1854).

¹⁰²⁾ I.v.m. hierdie handelsreis: Engelbrecht, 2e druk, bls. 36 e.v., Wypkema, bls. 166 e.v. Tevens Jhr. Mr. C. Beelaerts van Blokland se inleiding tot „Transvaal III” (s.j.). Vgl. J. Chr. Coetzee in „Onderwys in Transvaal 1838-1937” (Pretoria, 1941) as sou Jacob Swart die eerste in Nederland gewees het om die aandag op die Groot Trek te vestig. (bls. 16).

¹⁰³⁾ In L.V. 1563 is „De uitgewekenen van Port Natal,” deur G. G. Ohrig en aantekeninge i.v.m. Smellekamp se landreis na Kaapstad (29.12.1841—27.6.1842). L.V. 1367. Manuskrif „Natalia” (4.12.1845) van Lauts, 'n voorstudie tot sy „Kaapsche Landverhuizers.” Johan Arnold Smellekamp (gebore te Amsterdam, 16.1.1812, oorlede te Bloemfontein, 23.5.1866). Kyk ook: Dr. F. J. du T. Spies: „Die Dagboek van H. A. L. Hamelberg 1855-1871”, Kaapstad, 1952. Verspreide bladsye.

kort daarna besoek saam met J. A. Smellekamp, die opperkoopman van die twee handelsekspedisies.¹⁰⁴⁾ Dit was Smellekamp en prof. Lauts wat nou begin saamwerk het. Smellekamp was besig om 'n nuwe handelsreis na die Voortrekkers voor te berei en prof. Lauts het geestelike en morele steun aan sy stamgenote en mede-Protestante beoog en dit in die vorm van uitsending van predikante, onderwysers en geskoolde werkers. Die samewerking tussen hom en Smellekamp was bygevolg gelyksoortig as die verhouding tussen Jac. Swart en Ohrig van 'n paar jaar gelede. Smellekamp is allereers die handelaar en waar en wanneer hy pogings aanwend om deur die uitstuur van onderwysers en predikante die geestelike belange van die Voortrekkers te bevorder dan bly hy steeds die gebore handelaar.

Om sy eie ideale te bevorder en die belange en planne van Smellekamp te steun het prof. Lauts sy „Kaapsche Landverhuizers” geskryf.¹⁰⁵⁾ Vir hom was 'n skeepvaartverbinding 'n lewensvoorwaarde om daardie ideale te verwesenlik.

Prof. Lauts het ook met die Vlaardingse reder A. Hoogendijk¹⁰⁶⁾ in verbinding getree. Deur Hoogendijk is pogings aangewend om die benodigde kapitaal te verkry om 'n handelsvaartuig uit te rus, 'n poging wat prof. Lauts heelhartig gesteun het.

Ook was prof. Lauts 'n raadsman in verband met die stigting van die „Hollandsche Handels- en Reederij Maatschappij” te Vlaardingen,¹⁰⁷⁾ in die statute waarvan ook die strewe van prof. Lauts verwerk is,¹⁰⁸⁾ terwyl later deur die bestuurders van die maatskappy 'n soortgelyke brief aan die Volksraad gestuur is.¹⁰⁹⁾

'n Handelsvaartuig, die „Animo”, is gehuur, Smellekamp is as opperkoopman deur die maatskappy in diens geneem, terwyl prof. Lauts die opvarendes voor hulle vertrek na die suide toegesprek het. Aan boord van die „Animo” het prof. Lauts op die stamverwantskap tussen

---

¹⁰⁴⁾ L.V. 1. G. G. Ohrig — U. G. Lauts, Leiden, 2.3.1846; ook L.V. 2, dd. 26.3.1846

¹⁰⁵⁾ J. Chr. Coetzee t.a.p., bls. 17. Prof. Lauts was nooit in Suid-Afrika.

¹⁰⁶⁾ Ary Hoogendijk, 15.8.1800—14.7.1878.

¹⁰⁷⁾ Kyk veral Beelaerts van Blokland „Transvaal III,” waarin alle besonderhede in verband met die maatskappy en die voorbereiding van die ekspedisie voorkom. Die maatskappy is op 25 Oktober 1847 te Vlaardingen opgerig. Die gestorte aandelekapitaal was fl. 50,000. Ses kommissarisse sou die maatskappy bestuur. A. Hoogendijk was kommissaris-direkteur. Op 5 Januarie 1848 was die skip, wat vir fl. 1000 per maand gehuur was, te Vlaardingen gereed om gelaai te word. Die lading (handelsware) het 'n bedrag van fl. 22,683 verteenwoordig. Die kaptein van die „Animo” was A. van der Meyden, die tweede supercarga J. A. Kerner. Op 4.2.1848 het die skip van Maassluis na die Noordsee vertrek. Teenwind het die vertrek vertraag. Die skip het na Hellevoetsluit gevaar en op 18.2.1848 in die Noordsee gekom. Aankoms te Lissabon 20.3.1848, in Delagoabaai 28.6.1848. Vertrek 11.8.1848, op 4.9.1848 in Tafelbaai, op 29.12.1848 te Hellevoetsluit terug. (Gegewens ontleen aan B. v. B.).

¹⁰⁸⁾ L.V. 1279. Art. 3, No. 2.

¹⁰⁹⁾ E.V.R. 104. V.R. 43/48. Kyk ook L.V. 1244 (kopie).

die Nederlanders en die afstammeling in die suide gewys¹¹⁰⁾ en met nadruk verklaar: „Edel en Christelik zijn onze bedoelingen, dat de Goede Vader in den Hemel, die bedoelingen in Zijne heilige hoede neme, en met zijn zegen bekrone.”

Ten spyte van sy pogings om predikante en onderwysers vir die Voortrekkers te vind, het prof. Lauts nie daarin geslaag nie. As enigste passasier het Hendrik Theodoor Bührmann,¹¹¹⁾ 'n swaer van die broer van een van die kommissarisse, die reis na die Voortrekkers aanvaar om daar as 'n korrespondent vir die maatskappy op te tree. Prof. Lauts het later van 'n vriend verneem dat Bührmann vertrek het.¹¹²⁾

Die ekspedisie het misluk, gedeeltelik as gevolg van die feit dat die handelaars nie in regstreekse aanraking met die Voortrekkers kon kom nie. Ander oorsake was die afwesigheid van 'n voldoende hoeveelheid goedere en ruilmiddele te Lourenco Marques, die noodsaaklikheid om die Portugese amptenare aldaar 'n „aanzienlijke toelage” toe te ken en die politieke toestand van die jaar 1848. Uit die beskikbare briefwisseling tussen Smellekamp en die Voortrekkers anderkant die Lebomboberge kom op oortuigende wyse die begeerte tot uiting om met mekaar in aanraking te kom. Die natuur, in die vorm van die tsetsevlieg, het dit verhinder.¹¹³⁾ Smellekamp het vertrek en H. T. Bührmann as tussenpersoon aanbeveel.¹¹⁴⁾

Die maatskappy is in Augustus 1849 ontbind, maar reeds voordat dit 'n voldoende feit geword het, was Smellekamp reeds doende om 'n nuwe verbindingsmoontlikheid met die Voortrekkers te skep. Op aanrade van die Amsterdamse koopman J. Pijnappel¹¹⁵⁾ het Smellekamp 'n paar oud-aandeelhouers van die „Hollandsche Handels- en Reederij Maatschappij” besoek en Pijnappel het by dieselfde geleentheid aan prof. Lauts meegedeel dat daar in Amsterdam 'n gerug in omloop was i.s. die oprigting van 'n nuwe maatskappy, dié keer onder leiding van J. C. J. Knegt en die gebroeders Heemskerk. Ofskoon Knegt by die vorige ekspedisie een kwart tot die helfte van sy kapitaal verloor het, aldus Pijnappel¹¹⁶⁾ aan Lauts, is hy weer van plan om die oprigting van 'n maatskappy geldelik te steun.

Knegt het terselfdertyd¹¹⁷⁾ met prof. Lauts in verbinding getree en versoek dat die oud-hoogleraar sommige van sy kapitaalkragtige vriende beweeg om geldelike steun te verleen. Prof. Lauts het die belofte gegee

¹¹⁰⁾ L.V. 1468. „Rede van Lauts,” 26.1.1848.

¹¹¹⁾ J. Chr. Coetzee t.a.p. bls. 17 gebruik verkeerdelik H. F. i.p.v. H. T.

¹¹²⁾ A. Wypkema t.a.p. bls. 169, voetnoot 4. Kyk verder oor Bührmann o.m. E.V.R. 4 V.R.B. art. 23, bls. 258 en dito art. 33 van 15 Junie 1853. L.V. 101. Jhr. Mr. F. W. H. Beelaerts van Blokland — Lauts, Rotterdam, 26.12.1847. „Ik vergat haast UEd. te zeggen, dat met de Animo medegaat een exboekbindertje, thans catechiseermeester uit Amsterdam, geheel vrijwillig en op eigen verzoek, een geschikt en moreel persoon die dan onze correspondent blijft.”

¹¹³⁾ B. van Blokland in „Transvaal III.”

¹¹⁴⁾ Ibid. Bylage 15. J. A. Smellekamp — „Aan de Holl. Emigranten in Zuid-Afrika” Delagoabaai, 10.8.1848.

¹¹⁵⁾ L.V. 49. J. Pijnappel — U. G. Lauts, Amsterdam, 2.6.1849.

en Knecht het van sy kant onderneem om sorg te dra vir die behartiging van prof. Lauts se ideaal: die behartiging van die geestelike belange van die Voortrekkers.¹¹⁸⁾ Deur in die „Algemeen Handelsblad” en die „Amsterdamsche Courant” artikels te skryf het prof. Lauts belangstelling in breë kring probeer opwek.¹¹⁹⁾

Omstreeks dieselfde tyd het J. C. J. Knecht 'n skrywe van sy verteenwoordiger H. T. Bührmann ontvang, waarin 'n brief van die Volksraad aan die Sinode in Nederland om predikante en onderwysers te bekom,¹²⁰⁾ aldus Pijnappel in 'n skrywe aan prof. Lauts.

Volgens Pijnappel wou die hoofde van die toekomstige handelsmaatskappy hulle nie opsetlik met geestelike belange bemoei nie. Hulle het die brief aan die Sinodale Kommissie van die Ned. Hervormde Kerk in Amsterdam deurgestuur. Later het die handelaars hul houding verander. Dat die behoefte aan predikante en onderwysers onder die Voortrekkers in Oos-Transvaal groot was, het Smellekamp reeds in 1848 aan Delagoabaai verneem in 'n skrywe van 'n Volksraadskommissie aan die Vlaardingse maatskappy. Daarin is gekla dat daardie Voortrekkers „reeds drie jaar zonder eenig bestaan van handel, ontbloot van den openbare Godsdienst” was. Die kinders was ongedoop en „onze Jongelingen en jonge Dochteren niet ingelijfd als leden van God's Kerk, dus in eene allerbeklagenswaardige staat latende . . .”¹²¹⁾

Ongetwyfeld was hierdie skrywe 'n uitvloeisel van 'n besluit deur die volksvergadering op 20 Junie 1848 te Ohrigstad geneem om die genoemde Kommissie, wat op pad na Inhambane was, op te dra „posetiefe last te verleenen aan een of andere persoon om een Gereformerd Predikant voor ons te ontbieden, waar de ryskosten uit algemeene kas al voor worden betaald, de tractement der leeraar (te worden?) bepaald.”¹²²⁾

Die herderloosheid is nie alleen in Oos-Transvaal gevoel nie, maar ook in ander dele van die uitgestrekte gebied ten noorde van die Vaalrivier. Tydens die besoek aan Transvaal van ds. P. E. Faure en dr. Robertson (van Kaapland) in dieselfde tyd is hulle o.m. gevra hoe om te werk te gaan om 'n predikant uit Nederland te verkry.¹²³⁾

Kort daarna het die kerkraad vergader en is 'n skrywe aan die Sinode van die Ned. Hervormde Kerk in Nederland opgestel om 'n leeraar te stuur. Hierdie brief was vergesel van 'n blankoberoepsbrief en 'n skrywe waarin 'n jaarlikse salaris van 2600 ryksdalers gewaarborg is. 'n Jaar later het die briewe in Nederland aangekom, maar geen tas-

116) L.V. 50. J. Pijnappel — U. G. Lauts, Amsterdam, 30.10.1849.

117) L.V. 149. J. C. J. Knecht — U. G. Lauts, Amsterdam, 30.10.1849.

118) L.V. 150. Ibid. 3.1.1850.

119) L.V. 56. J. Pijnappel — N. G. Lauts, Amsterdam, 23.3.1850.

120) L.V. 59. J. Pijnappel — U. G. Lauts, Amsterdam, 23.3.1850.

121) „Transvaal III,” bylae 9, d.d. 27.7.1848.

122) H. S. Pretorius en D. W. Kruger: „Voortrekker-Argiefstukke 1829-1849.” Pretoria, 1937, bls. 328 (R.142 c/48).

123) Engelbrecht, tweede druk, bls. 55.

bare resultate is behaal nie. Die kommissie, wat die kerklike sake in Nederlands Oos- en Wes-Indië behartig het, moes die saak afhandel, maar die kommissielede het te min van die Voortrekkers geweet om dit behoortlik te kan doen. Die tydsverloop tussen die opstel en die ontvangs van die versoek in Nederland het die kommissie in onsekerheid gelaat of daar intussen dalk 'n predikant in Transvaal gekom het. Besluit is om eers nadere inligting te vra, maar hierdie brief het waarskynlik nooit in Transvaal aangekom nie.¹²⁴⁾ Dit was die toestand in Junie 1850, twee maande voordat Knecht die verblydende nuus aan prof. Lauts gestuur het dat die benodigde kapitaal vir 'n handels-ekspedisie (fl.50,000) byna bymekaar was.¹²⁵⁾

Die sinodale kommissie kon geen onderwysers of predikante vir die Voortrekkers bekom nie. Knecht wat sy vriende in Suid-Afrika nie wou teleurstel nie het prof. Lauts versoek om die taak op hom te neem.¹²⁶⁾ Dit het hom nie geluk om voor die vertrek van die skip 'n predikant te vind nie, maar wel 'n tweetal onderwysers. As eerste uit die applikante is Hendrik van der Linden,¹²⁷⁾ afkomstig van Ter Aar naby Alfen aan de Rijn, deur prof. Lauts gekies. Die tweede was J. W. Spruyt, van Uithoorn.¹²⁸⁾ Die Amsterdamse sinodale kommissie het die onderwyser W. J. Poen bereid gevind om na Transvaal te gaan. In die geval van die twee eersgenoemde onderwysers het Pijnappel die reisgeld voorgeskiet,¹²⁹⁾ terwyl Poen se oortogkoste en 'n volledige uitrusting deur die sinodale kommissie betaal is.¹³⁰⁾

Inmiddels het prof. Lauts die aanstaande ekspedisie in die Nederlandse pers meer bekendheid gegee¹³¹⁾ en sy vriende aangemoedig om die maatskappy finansiële steun te verleen.

In Oktober 1850 is die Pruisiese skip „Eisenbahn” gekoop en die naam in „Vasco da Gama”¹³²⁾ verander, Smellekamp is as opperkoopman benoem en op 25 Januarie 1851 het die skip, met die drie onderwysers aan boord, uit die hawe Nieuwediep vertrek om op 29 Julie 1851 in Delagaobaai aan te kom.¹³³⁾

Terwyl Van der Linden sy werksaamhede op Potchefstroom begin het, het Spruyt in Rustenburg baanbrekerswerk verrig, terwyl Poen se standplaas Lydenburg was.

¹²⁴⁾ Ibid., bls. 57.

¹²⁵⁾ L.V. 156. J. C. J. Knecht — U. G. Lauts, Amsterdam, 20.8.1850. Die maatskappy was in April 1850 gestig onder leiding van die broers Heemskerk, J. C. J. Knecht en Mr. Weimar ten Cate. L.V. 1301. Prospektus.

¹²⁶⁾ L.V. 162. J. C. J. Knecht — U. G. Lauts, Amsterdam, 22.10.1850.

¹²⁷⁾ L.V. 402. H. van der Linden — U. G. Lauts. Ter Aar, 3 Aug. 1850. L.V. 403. Ibid., 21.11.1850.

¹²⁸⁾ L.V. 417. J. W. Spruyt — U. G. Lauts. Uithoorn, 12.8.1850.

¹²⁹⁾ L.V. 404. Ibid., Lissabon, 14.4.1857. Meningsverskil tussen S. en L. oor die reisgeld.

¹³⁰⁾ Ibid. Poen was voorheen onderwyser in Wieringerwaard.

¹³¹⁾ L.V. 1653. „Nieuwe Rotterdamsche Courant,” 21.8.1850. L.V. 1653. A.C./4 „Amsterdamsche Courant,” — „De Kaapsche Emigranten.”

¹³²⁾ Beelaerts van Blokland se bydrae oor die vierde ekspedisie, bls. 6 en 7.

¹³³⁾ Ibid.

Danksy die ywer van prof. Lauts, die handelaars en die sinodale kommissie van die Hervormde Kerk in Nederland het die Transvalers beskikking oor drie gekwalifiseerde Nederlandse opvoeders gekry. Vir die dorp Pretoria sou in 1859 die vierde Nederlandse onderwyser, Hendrik Stiemens, volg. Een van die versoeke van twee groepe van die Voortrekkersamelewing in Transvaal, aan Nederland gerig, het in vervulling gegaan.

Prof. Lauts het, nadat die reis van die „Vasco da Gama” 'n geldelike verlies opgelewer het, later nog eenkeer persoonlik die voortou geneem om 'n skeepvaartverbinding met die Voortrekkers in die lewe te roep, 'n poging wat misluk het.¹³⁴⁾ Dit was in 1857. Voordat hierdie moontlikheid verdwyn het, was daar in Transvaal reeds 'n paar Nederlanders wat op aanrade van prof. Lauts hulle daar gevestig en hom op hoogte van sake gehou het. Die belangrikste van hulle was ds. Dirk van der Hoff.

In die Vrystaat was dit Jacobus Groenendaal, die Goewermentsekretaris onder Staatspresident J. P. Hoffman se bewind.¹³⁵⁾

PROF. LAUTS EN DIE KOMS VAN DS. DIRK VAN DER HOFF.

Prof. Lauts het daarin geslaag om die grootste nood i.v.m. opgeleide onderwysers onder die Transvalers te lenig deur die uitsending van Van der Linden en Spruyt. 'n Predikant, wat gewillig was om 'n nuwe arbeidsveld in Transvaal te ontgin, het aanvanklik nie verskyn nie. Die eer, dat ook aan hierdie versoek voldoen kon word, kom allereers aan die Amsterdamse hoogleraar prof. W. Moll toe.¹³⁶⁾

Op 16 Junie 1852¹³⁷⁾ het hy aan prof. Lauts meegedeel dat iemand „van 36 à 38 jare, die Theol. Candidaat en Proponent bij de Hervormde Kerk is, en te Leiden studeerende as gevolg van verschillende omstandigheden, naar ik meen, buiten zijn schuld liggende, het niet zoo ver (heeft) kunnen brengen, dat hij eene kerkelijke betrekking verkreeg.”

Prof. Moll vermeld vervolgens dat die genoemde proponent verskillende klerikale betrekkings bekleed het, verplig is om 'n nuwe werk-

¹³⁴⁾ L.V. 1714. U. G. Lauts — P. van Vlissingen, Amsterdam, 25.3.1857. L.V. 1654. Verslag „Amsterdamsche Courant,” 9.6.1857. L.V. 1465 „Presentielijst,” 27.5.1857. Vergadering in die gebou „Eensgezindheid,” waar 15 persone aanwesig was, o.m. J. C. J. Knecht. Kyk ook L.V. 212. J. Meihuizen — U. G. Lauts, Kampen, 17.5.1852, en „Rijksarchief,” 's-Groenendael, No. 3464 — Buitelandse Sake. Direkteur Nederlandse Handelsmaatskappy — Minister van Buitelandse Sake, 27.4.1853.

¹³⁵⁾ Hierdie deel val buite die bestek van hierdie studie. Kyk H. P. N. Muller: „Oude tijden in de Oranje-Vrijstaat.” J. Ploeger t.a.p.: „Die korrespondensie tussen prof. Lauts en Goewermentsekretaris J. Groenendaal . . .” Daar was 'n kort briefwisseling tussen prof. Lauts en H. A. L. Hamelberg in 1852 (L.V. 208, L.V. 209). Vgl. F. J. du Toit Spies, bls. 9-10. (1941).

¹³⁶⁾ Prof. W. Moll (1852-1879), skrywer van „Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming,” hoogleraar te Amsterdam.

¹³⁷⁾ Engelbrecht, eerste druk, bylae 13. Prof. W. Moll — U. G. Lauts, Amsterdam, 16.16.1852. (L.V. 528).

kring te vind en waarskynlik sal besluit om in die buiteland „een beter fortuin te zoeken dan hem hier te beurt viel.” Die feit dat die proponent wel getroud is, maar die egpaar geen kinders besit nie, sal soiets waarskynlik makliker maak.

„Hij denkt over de Kaapkolonie en bepaaldelijk over Port Natal, maar verlangt zeer van iemand, die met de maatschappelijke toestand aldaar bekend is, eenige inlichting, zoo mogelijk ook hulp.”

Die proponent het prof. Moll op prof. Lauts opmerkzaam gemaak en die Amsterdamse hoogleraar het namens die proponent aan prof. Lauts gevra „of er naar uw oordeel voor een man in zijn toestand bij de Port-Natalse eenige verwachting op succes kan bestaan, zoo hij, eenmaal aldaar overgebracht, zich aanbood als onderwijzer òf in de godsdienst, òf in de oude en nieuwe talen, lezen, schrijven enz., of tot eenige administratieven arbeid?” In verband met die proponent skryf prof. Moll tenslotte „hij schijnt mij een mensch van goede geestesvermogens en heeft zeer goed voorkomen.”

Prof. Lauts en die proponent, Dirk van der Hoff, het kort daarna oor die onderwerp van gedagte gewissel en die proponent het prof. Lauts verder versoek om hom mee te deel „wat ik verder doen moet tot bevordering van mijn plan, hoe, onder welke voorwaarde en wanneer ik als leeraar naar de uitgeweken boeren in Zuid-Afrika zou kunnen vertrekken.”¹³⁸⁾ Uit hierdie aanhaling blyk dat die bespreking reeds taamlik ver gegaan het. Proponent Van der Hoff wou bogenoemde besonderhede graag weet om met dié gegewens te probeer om 'n deel van die vereiste reisonkoste in te samel. Op 30 Junie¹³⁹⁾ het Van der Hoff aan prof. Lauts geskryf om hom „de door u geteekende verbandbrief” te stuur en ook 'n verklaring te stuur, die ten doel heeft de noodige gelden tot uitrusting enz. bijeen te verzamelen.” Prof. Moll en persone by wie prof. Moll in verband met die uitsending van Van der Hoff wou aanklop, sou spoedig na hul vakansie-orde buite Amsterdam vertrek en daarom wou Van der Hoff die verlangde dokumente graag onverwyld ontvang.

Prof. Lauts het daarop die volgende verbandbrief opgestel en aan Van der Hoff gestuur.¹⁴⁰⁾

„Uit naam van en voor den Achtbaren Volksraad der Uitgewekene en Onafhankelijke Afrikaansche Hollanders, benoorden de Vaalrivier, in Zuid-Afrika, wordt door den ondergeteekende aangenomen den Candidaat voor de Heilige Dienst Dk. Van der Hoff om als Predikant van de Nederlandsche Hervormde Kerk, en als onderdaan van gezegden Achtbaren Volksraad, zich te begeven naar Zuid-Afrika, op eene bezoldiging van achttienhonderd Guldens Nederl. Geld, in het jaar, en zulks van heden af, met de verdere voordeelen, daartoe staande, zich

¹³⁸⁾ Engelbrecht, eerste druk, bylae 14, Amsterdam, 20.6.1852.

¹³⁹⁾ Ibid., bylae 15. Amsterdam, 30.6.1852. (L.V. 533).

¹⁴⁰⁾ Ibid., bylae 16 (eerste deel). L.V. 1264).

verbonden hebbende geene andere betrekking te zoeken, van nu af, binnen den tijd van vijf jaren.

Kampen (Nederland), den 1 July 1852.

LAUTS.

Van sy kant het Van der Hoff hom met die voorwaardes verenig¹⁴¹⁾ en kort daarna 'n deel van sy diplomas en bewysstukke in verband met sy teologiese studie aan prof. Lauts gestuur. Tewens het hy meegedeel dat hy in totaal 135 gulden ingesamel het,¹⁴²⁾ terwyl hy kort daarna kon berig dat hy nog meer geld ontvang het, waardeur die totale bedrag op fl. 182.50 te staan gekom het.¹⁴³⁾ Sonder werk en inkomste het Van der Hoff se finansiële toestand uitermate haglik begin word.¹⁴⁴⁾ Hy moes reeds een en ander verkoop om van dié inkomste te kan leef. Inmiddels is Van der Hoff in Augustus deur die Indiese Kommissie georden¹⁴⁵⁾ om vervolgens op 26 Augustus 1852 te Kampen, die woonplaas van prof. Lauts, 'n afskeidspreek te lewer.¹⁴⁶⁾

Prof. Lauts het, voordat ds. en mev. D. van der Hoff na Suid-Afrika vertrek het, twee briewe aan die Volksraad gestuur teneinde die Raad te berig dat ds. Van der Hoff en sy gade sou kom, die inhoud van die kontrak of verbandbrief meegedeel en sy vreugde oor die sukses van sy werk in hierdie verband uit te spreek terwyl hy die Allerhoogste gedank het „dat Hy in Zijne Wijsheid heeft goed gevonden, een Leeraar en Voorganger voor u te beschikken.”¹⁴⁷⁾

Op 2 September 1852 het ds. en mev. Van der Hoff van Hellevoetsluis, die voorhawe van Rotterdam, na Suid-Afrika vertrek en op 5 November in Kaapstad aangekom waar hulle ten huise van die edituur van die „Zuid-Afrikaan”, J. J. H. Smuts, vertoef het.

Daar het hulle in Desember 'n tweetal briewe van genl. A. W. J. Pretorius ontvang,¹⁴⁸⁾ briewe aan J. J. H. Smuts waarin die Voortrekkerleier o.m. geskryf het:

„Wij ben met groote dankbaarheid aan den Professor den Hoogleeraar Lauts onzen dankerkentenis voor zijne sorg hetwelk hij aan ons beweesen heef voor een behoefden waar wij met soo een groote gemeente soolang sonder herder en leeraar heef omgezworven . . .”

¹⁴¹⁾ L.V. 1265. Engelbrecht, bylae 16 (tweede deel).

¹⁴²⁾ L.V. 535. D. v. d. Hoff — U. G. Lauts, Amsterdam, 8.7.1852 (Engelbrecht, t.a.p. bylae 17)

¹⁴³⁾ Ibid., bylae 20 (17.7.1852).

¹⁴⁴⁾ Ibid., bylae 19 (11.7.1852).

¹⁴⁵⁾ Engelbrecht, eerste druk, bls. 57.

¹⁴⁶⁾ Ibid., bls. 57.

¹⁴⁷⁾ L.V. 1165. Aantekeninge van prof. Lauts. Engelbrecht t.a.p. bylae 18. Twee briewe d.d. 10.7.1852 en 5.8.1852. Kyk ook E.V.R. 4 van 14.3.1853, art. 2 Die briewe is aan J. Groenendaal (Fauresmith) en J. J. H. Smuts, edituur van die „Zuid-Afrikaan” (Kaapstad) vir verdere aflewering gestuur. (Engelbrecht, bylae 22, nota vir Ds. D. v. d. Hoff). Kyk ook S. P. Engelbrecht: Die keuse van Ds. van der Hoff in 1853 (Die Hervormer, Mei 1953).

¹⁴⁸⁾ Engelbrecht, t.a.p., bylae 28. Ds. D. v. d. Hoff — Prof. U. G. Lauts, Kaapstad, 24.1.1853, waarin afskrifte van 17.11.1852 en 25.11.1852.

Genl. Pretorius het die wens uitgespreek dat die Here „den verdere gelijder van ons verwagte leeraar sult sijn tot dat den blijde uur sult ontstaan dat onsen leege kerken niet langer naar een leeraar sal vragen en den gemeente denselven met een Bedweede hoof en be- traande oog moeten aanschouwen.”

Ouderling F. G. Wolmarans, van Mooirivier, het op 1 Febr 1853 ook sy vreugde oor die aankoms van ds. D. van der Hoff te kenne gegee.¹⁴⁹⁾ In April 1853¹⁵⁰⁾ het ds. en mev. Van der Hoff en hul baba na Natal vertrek en teen die einde van Mei het hulle in Potchefstroom aangekom. Op 6 Junie het die kerkraad vir die eerste keer onder voorsitterskap van ds. Van der Hoff vergader.

Op 9 Augustus 1853 het die Volksraad besluit om prof. Lauts sy dank te betuig, „voor het zenden van den Eerw. D. v. d. Hoff en de reeds hier zijnde onderwijzers,”¹⁵¹⁾ terwyl die voorsitter van die Raad, H. A. C. Pretorius, vyf dae later namens die Volksraad in 'n skrywe aan prof. Lauts getuig het: „Gij hebt thans de kroon op uw werk gezet. Wij bidden God den Heer, dat Hij U voor dat alles de reinste zelfvoldoening smaken doe en uwen arbeid met zijnen rijken zegen zal beloonen.”¹⁵²⁾

'n Gees van samewerking tussen ds. Van der Hoff en prof. Lauts was reeds aanwesig en sou in die loop van die komende jare sterker en inniger word.

DIE VERWYDERING TUSSEN PROF. LAUTS EN J. A. SMELLEKAMP.

Meer as eenkeer is daar op die gees van samewerking tussen J. A. Smellekamp en prof. Lauts gewys, 'n samewerking wat sy hoogtepunt bereik het tydens die voorbereidende werksaamhede in verband met die uitstuur van die „Animo” en die „Vasco da Gama”. Hierdie samewerking was ook nog aanwesig toe Jacobus Stuart in Transvaal verskyn het om steun vir sy kolonisasieplanne te vind.¹⁵³⁾ Smellekamp het genl. A. W. J. Pretorius¹⁵⁴⁾ teen Stuart gewaarsku. Hierdie briewe het waarskynlik as gevolg gehad dat Potgieter en sy aanhangers niks meer met Stuart en sy planne te doen wou hê nie. Genl. Pretorius en sy aanhangers het, nadat Stuart se planne aanvanklik deur die Volksraad verwerp is, Stuart toestemming gegee om na Nederland te gaan om die nodige fondse in verband met sy planne te probeer vind. In Nederland het J. C. J. Knegt twee briewe van H. T. Bührmann oor die koms van Stuart en sy planne ontvang. Knegt het Stuart as 'n ongewenste mededinger in verband met sy eie belange in Transvaal beskou en prof. Lauts se medewerking in dié verband versoek.¹⁵⁶⁾

¹⁴⁹⁾ Engelbrecht, t.a.p. bylae 28.

¹⁵⁰⁾ I.v.m. die verblyf in Kaapstad en diverse kerklike aangeleenthede, kyk Engelbrecht, eerste druk, bls. 57-60.

¹⁵¹⁾ E.V.R. 4, 9 Aug. 1853. V.R.B. art. 30.

¹⁵²⁾ Engelbrecht, t.a.p., bylae 33.

'n Onverkwiklike pennestryd het gevolg. Stuart se planne het misluk, terwyl 'n verstandige buitestaander, Jonkheer Mr. F. W. A. Beelaerts van Blokland, prof. Lauts o.a. gewaarsku het om berigte van Nederlanders uit Suid-Afrika versigtig te beoordeel, verklaar het dat Stuart volgens hom 'n eerlike man is en tewens waarsku dat indien prof. Lauts se vyandige houding teenoor Stuart nie gegrond is nie, vyandskap nadelig vir die goeie saak is.¹⁵⁷⁾

'n Nuwe storm het begin opsteek toe Smellekamp na sy terugkeer in Nederland besluit het om na Voortrekkers terug te keer en hom onder hulle te vestig. Terug in Transvaal het Smellekamp en ds. D. van der Hoff spoedig gebots, 'n stryd wat met die verbanning van Smellekamp geëindig het.¹⁵⁸⁾

In 1854 het Smellekamp sy pamflet „Mijn wedervaren in de Zuid-Afrikaansche Republiek, vooral in betrekking met den Predikant D. van der Hoff” in Kaapstad laat verskyn, 'n geskrif waarin prof. Lauts dit ook moes ontgeld. J. J. H. Smuts het prof. Lauts 'n eksemplaar van die geskrif gestuur.¹⁵⁹⁾ Dit was die begin van die verwydering tussen prof. Lauts en J. A. Smellekamp. Lauts het sy „Verantwoording ten behoeve zijner Zuid-Afrikaansche Vrienden” opgestel.¹⁶⁰⁾ Hy was diep gegrief oor die inhoud van Smellekamp se brosjure, het verklaar dat sy belangstelling vir die Voortrekkers steeds groot was, maar dat hy dit nie nodig geag het nie om, by die keuse van 'n predikant vir sy vriende in Suid-Afrika, die oordeel van 'n „kantoorbediende” te vra. Hy sou Smellekamp se oordeel wel gevra het indien hy koopware na Suid-Afrika wou gestuur het. In die onderhawige geval was 'n teologiese professor die aangewese raadgewer en het hy na prof. Moll se aanbeveling geluister.

Na hierdie stryd het prof. Lauts en Smellekamp nie meer met mekaar saamgewerk nie. Dit het o.m. veroorsaak dat prof. Lauts daarna uitsluitend in die belang van die Pretoriusgroep gewerk het, waar ds. Van der Hoff hom steeds met raad en daad bygestaan het.

Ofskoon prof. Lauts van verskillende kante ingelig is in verband met die moeilikhede tussen ds. D. van der Hoff en J. A. Smellekamp

---

¹⁵³⁾ Kyk o.m. J. Stuart „De Hollandsche Afrikanen . . .”, Amsterdam, 1854, en J. Ploeger t.a.p. afd. 3. „Die verhouding tussen Jacobus Stuart en prof. Lauts i.v.m. Stuart se werksaamhede in Transvaal en Nederland (1853-1854).”

¹⁵⁴⁾ S.S. 3 R.403/52. J. A. Smellekamp — A. W. J. Pretorius, Kaapstad, 31.5.1852.

¹⁵⁵⁾ S.S. 3 R.404/52. J. A. Smellekamp — A. H. Potgieter, Kaapstad, 31.5.1852. Stuart verwys na hierdie briewe op bls. 255 van sy werk.

¹⁵⁶⁾ L.V. 176. J. C. J. Knecht — U. G. Lauts, Amsterdam, 19.3.1853 en L.V. 178 van Aug. 1853

¹⁵⁷⁾ L.V. 138. Jhr. Mr. F. W. A. Beelaerts van Blokland — U. G. Lauts, Rotterdam, 15.4.1854.

¹⁵⁸⁾ Uitvoerig beskryf deur Engelbrecht, eerste druk, o.m. ook bylae 46. Sekere aspekte deur J. Ploeger t.a.p., waarin o.m. sienswyses van J. Groenendaal en J. J. H. Smuts (L.V. 228, L.V. 240).

¹⁵⁹⁾ L.V. 240. J. J. H. Smuts — U. G. Lauts, Kaapstad, 21.9.1854.

¹⁶⁰⁾ L.V. 1291. Gedateer Utrecht, 19.1.1855.

het hy hom nie in sy „Verantwoording” met die bestaande moeilikhede tussen die twee hoofpersone bemoei nie. Ook die afskeiding van die Ned. Hervormde Kerk in die Republiek van die Kaapse Sinode het hy alleen genoem in verband met 'n opmerking, waarin hy verklaar het dat hy die beoordeling van hierdie aangeleentheid aan beter bevoegdes oorlaat.

PROF. LAUTS EN DIE SUID-AFRIKAANSE REPUBLIEK NA DIE KOMS VAN
DS. D. VAN DER HOFF.

Waarskynlik in verband met die kolonisasieplanne van Jacobus Stuart het prof. Lauts ook in daardie rigting begin dink. Waar Stuart se planne in Transvaal 'n vaste vorm gekry het, daar was prof. Lauts van mening dat dergelike planne in Nederland moes ontstaan.¹⁶²) Saam met Jonkheer Mr. F. W. A. Beelaerts van Blokland het hy 'n skema ontwerp¹⁶³) oor die wyse waarop die uitvoering sou geskied was daar geen eenstemmigheid nie. Omstreeks dieselfde tyd het prof. Lauts probeer om met Stuart in aanraking te kom terwyl hy ook met J. C. J. Knegt en J. Pijnappel in verbinding getree het.¹⁶⁴)

In Augustus 1854 het prof. Lauts nog probeer om steun van die Amsterdamse Kommissie vir die sedelike en geestelike belange van Transvaal probeer kry, maar volgens die segsman van die kommissie was die toestand in Transvaal te onseker om finansiële bystand te kan verleen.¹⁶⁵)

'n Ander belangrike gebeurtenis in 1854 was dat prof. Lauts hom genoodsaak gevoel het om bewerings, as sou die Boere ontaard en verdwaald wees en dat hulle hardvogtig ten opsigte van die Naturelle sou wees, met nadruk te weerlê. Bogenoemde uitlatings was afkomstig van Mr. H. J. Koenen Jnr., 'n vooraanstaande Réveilman in Nederland.¹⁶⁶) Hierdie gevoelens was reeds van ouer datum. In 1847 het Mr. G. Groen van Prinsterer na aanleiding van die Franse „Journal des Missions” se griewe teen die Voortrekkers 'n geskrif in Nederland gepubliseer¹⁶⁷) waarin dieselfde griewe in vertaalde vorm verskyn het. Prof. Lauts het die pen opgeneem en sy „Neerlands Afstammelingen

¹⁶¹) Kyk L.V. 227. J. Groenendaal — U. G. Lauts, Bloemfontein, 12.8.1854 en L.V. 228 (dieselfde — U. G. Lauts). Bloemfontein, 1.10.1854; L.V. 240 J. J. H. Smuts — U. G. Lauts, Kaapstad, 19.10.1854; L.V. 1655/14, Pijnappel in die „Amsterdamsche Courant” (Nov. 1854).

¹⁶²) L.V. 1655. „Alg. Handelsblad,” 24.10.1853 (tweede uitgawe).

¹⁶³) L.V. 139. Jhr. Mr. F. W. A. Beelaerts van Blokland — Prof. U. G. Lauts, Rotterdam, 28.5.1854

¹⁶⁴) L.V. 1219. J. Stuart — Mr. J. A. de Bull (hoofredakteur „Alg. Handelsblad”), Amsterdam, 20.5.1854. L.V. 1169. Kopie van origineel. Prof. U. G. Lauts — J. Pijnappel, Utrecht, 3.6.1854

¹⁶⁵) L.V. 227. G. A. Limburg Brouwer — U. G. Lauts, Amsterdam, 11.8.1854. Kladkopieë L.V. 1215 en L.V. 1217 (H. T. Bührmann — J. C. J. Knegt, Lydenburg, 17.3.1854 en 21.3.1854.

¹⁶⁶) Kyk M. E. Kluit: „Het Réveil in Nederland,” bls. 100-101; Engelbrecht (eerste druk, bylae 41).

¹⁶⁷) „Het Parijsche Zendinggenootschap, werkzaam in Zuid-Afrika, vooral ook in Nederland prijzenswaard.”

in Zuid-Afrika verdedigdig teen Eene stemme uit den Vreemde" geskryf, 'n geskrif wat as gevolg van die Franse omwenteling van Februarie 1848 onvoltooid gebly het en nie gepubliseer is nie.¹⁶⁸⁾

'n Paar later het Mr. Groen van Prinsterer hom in sy lyforgan „De Nederlander”¹⁶⁹⁾ weer in ongunstige sin uitgelaat, dié keer „omtrent onregt en wreedheden door de Boeren teen die inboorlingen,” terwyl hy in die „Maandbericht van het Ned. Zendingsgenootschap” in November 1853 verklaar het dat die Boere „verklaarde vijanden van alle levende godsvrucht en geheiligd leven” sou wees.¹⁷⁰⁾

Daarna het Mr. H. J. Koenen in sy siklus „De Christen-Zending”¹⁷¹⁾ 'n soortgelyke aantygung herhaal. Prof. Lauts het in sy antwoord verklaar dat Koenen duisende Christene in Suid-Afrika belaster het en, nadat hy die moord op Piet Retief en die verdrywing van Silkaats beskryf het, geskryf: „Ziedaar hoe het middagklaar is dat juist zij in staat zijn geweest de bloedgierige en wreede inborst dier ‚verwilderde natuurvölker’ te beteugelen.”¹⁷²⁾

In hierdie optrede het prof. Lauts nie alleen gestaan nie. Ook Jacobus Stuart het sy ontevredenheid oor Mr. Koenen se beskuldigings uitgespreek deur sy „open brief” aan Mr. Koenen te rig.¹⁷³⁾

In 1853 en 1854 het prof. Lauts probeer om van die Nederlandse regering die erkenning van die Suid-Afrikaanse Republiek te verkry. Sy helper en mondstuk in hierdie verband was Mr. B. W. A. E. baron Sloet tot Oldhuis, 'n lid van die Nederlandse Laerhuis (Tweede Kamer).¹⁷⁴⁾ Op 25 November 1853 het Sloet tot Oldhuis tydens die Kamersitting die Minister van Buitelandse Sake die vraag gestel of die erkenning van die „Hollandsche republiek in Zuid-Afrika” nie ernstig deur die Nederlandse regering kan oorweeg word nie.¹⁷⁵⁾ Die Minister het beloof om aandag aan hierdie saak te bestee. 'n Jaar later het die selfde lid die Minister nogmaals aan sy belofte van 1853 herinner.¹⁷⁶⁾ Die Minister het nou geantwoord dat sy regering die Republiek sal erken indien dit versoek word. Prof. Lauts het daarby aangeteken dat die Minister verder aan Sloet tot Oldhuis gesê het dat Engeland eers

¹⁶⁸⁾ L.V. 1338.

¹⁶⁹⁾ 15.10.1853. Kyk ook L.V. 221. „Valsche beschuldigingen jegens die onafhankelike Afrikaansche Boeren,” deur prof. Lauts in „Het Zondagsblad” (Den Haag) van 27.3.1853, waarin die Franse blad genoem word.

¹⁷⁰⁾ Aanhaling in Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman se skets oor Stuart in „Bijdragen voor Vad. Geschiedenis en Oudheidkunde,” (Den Haag), 1912. Bls. 275). Die sendingbeleid in die S.A. Republiek is o.m. deur dr. T. S. van Rooyen in „Die Hervormer” van Mei 1953 geskets, waar dit die ontstaan betref.

¹⁷¹⁾ H. J. Koenen (1809-1874), „De Christen-Zending. Dichtstuk.” Haarlem, 1854. Afd. VII, „Afrika,” vers 21. bls. 72.

¹⁷²⁾ L.V. 1344. M.S. Utrecht, 18.10.1854.

¹⁷³⁾ Teks gepubliseer deur Engelbrecht t.a.p., bylae 41.

¹⁷⁴⁾ Mr. B. W. A. E. baron Sloet tot Oldhuis (1808 1884). Sedert 1848 lid van die Tweede Kamer, President van die hof te Zwolle. Dat prof. Lauts hom genader het blyk uit mededeling wat in L.V. 1653 (aantekeninge) voorkom.

¹⁷⁵⁾ Ibid., 1.12.1854. (Bespreking tydens die sitting van 28.11.1854).

¹⁷⁶⁾ Ibid., 1.12.1854. (Bespreking tydens die sitting van 28.11.1854).

die Republiek moet erken. Daarna sal die Nederlandse regering volg indien die Suid-Afrikaanse Republiek dit versoek. Die wyse, waarop dit kan geskied, is deur die Minister aangedui „toen zich een achtingswaardig man maar die geen dadelijke autorisatie had, zich voordeed om die erkenning te vragen.”

Met hierdie persoon is ongetwyfeld prof. Lauts bedoel, aangesien hy in daardie tyd versoeke aan dieselfde minister in verband met die erkenning van die Oranje-Vrystaat deur die Nederlandse regering gerig is.

In sy skrywe aan prof. Lauts van 30 Januarie 1855 het ds. D. van der Hoff melding gemaak van die ontvangs van 'n aantal briewe van prof. Lauts en aan sy brief toegevoeg: „Als de zaken loopen, zooals ik hoop en wensch, dan maak ik mij sterk om U tot Agent te doen benoemen; weest daarvan verzekerd.”¹⁷⁷⁾

Dit laat die vermoede ontstaan dat prof. Lauts in een of meer van sy briewe die aangeleentheid by ds. Van der Hoff aangeroe het. In Januarie 1857 het Staatspresident M. W. Pretorius die ampseed afgelê en nog in dieselfde maand 'n skrywe aan Koning Willem III van die Nederlande gerig waarin hy o.m. versoek het „onze Maatschappij als een Onafhankelijken en Vrijen Staat te erkennen, opdat ook het volk der Z.A.R. in de broederschap der Volken opgenomen worde.”

Die Staatspresident het die Koning tewens daarvan verwittig dat hy prof. Lauts as diplomatieke agent vir die koninkryk van die Nederlande aangestel het en daaraan toegevoeg: „Indien Uwe Majesteit mij met eenig antwoord vereeren mogt, hetgeen ik zeker hoop en verwacht, dan verzoek ik beleefdelyk Uwe Majesteit zulks te doen door tusschenkomst van genoemden Heer.”

'n Soortgelyke kennisgewing is aan die President van die Verenigde State van Noord-Amerika gerig. Prof. Lauts is versoek om daardie kennisgewing aan die verteenwoordiger van die Amerikaanse regering in Den Haag te oorhandig.

In Junie 1857 het prof. Lauts die twee briewe ontvang en die Staatspresident dank gesê vir die benoeming. Hy het daaraan toegevoeg: „Even als ik mij bereids verscheidene jaren beijverd heb de belangen van Zuid-Afrika te behartigen, inzonderheid die van mijne stamgenooten, en daaraan veel tijd en geld heb ten offer gebragt, — even zoo, — ja met meer ijver, indien het mogelijk ware, — zal ik voor de belangen der Z.A.R. waken.”¹⁷⁸⁾

Ongelukkig was die Nederlandse regering nie in staat om die erkenning van die Suid-Afrikaanse Republiek onmiddellik te verleen nie. Berigte het in Nederland aangekom dat genl. Schoeman staatshoof

¹⁷⁷⁾ L.V. 253. Ds. D. v. d. Hoff — Prof. U. G. Lauts, Potchefstroom, 30.1.1855. Engelbrecht, t.a.p., bylae 47.

¹⁷⁸⁾ LV. 1256. Afskrif. Engelbrecht, t.a.p., bylae 49.

¹⁷⁹⁾ S.S.R. 1716/57. Prof. U. G. Lauts — Pres. M. W. Pretorius, Kampen, 29.6.1857. Engelbrecht, t.a.p., bylae 54.

was en dit het die Nederlandse regering laat aarsel, terwyl prof. Lauts nie oor voldoende feitemateriaal beskik het om die bewering te weerlê nie.¹⁸⁰) In 1869 het die begeerde erkenning gevolg.

In 1856 het prof. Lauts pogings aangewend om deeglike Nederlandse landverhuizers na die Suid-Afrikaanse Republiek te stuur, 'n plan wat hy in 1858 nog gekoester het. Prof. Lauts het in hierdie verband mnr. Paul van Vlissingen, 'n lid van die Amsterdamse stadsraad en bestuurslid van die Nederlandse Handelsmaatskappy, genader. Landontginning in die twee republieke en die daarstel van 'n skeepvaartverbinding tussen Nederland en Port Natal (Durban) was die onderdele van hierdie planne wat nie verwesenlik is nie.¹⁸²)

Daar kan nog vermeld word dat prof. Lauts nog verantwoordelik was vir die vertrek van Hendrik Stiemens¹⁸³) na Natal. Stiemens was later die eerste goewermentsonderwyser op Pretoria en het in die tagtiger jare as waarnemende Superintendent van Onderwys van die Suid-Afrikaanse Republiek opgetree.¹⁸⁴)

In 1859 het prof. Lauts, waarskynlik op versoek van Staatspresident Pretorius, daarvoor gesorg dat Ds. A. J. Begemann¹⁸⁵) die besluit geneem het om na die Suid-Afrikaanse Republiek oor te kom. Ds. Begemann het in 1860 uit Nederland vertrek en is op 8 Februarie 1861 aan die Ned. Hervormde Gemeente van Pretoria voorgestel.

Tenslotte het prof. Lauts nog probeer om 'n paar loodsmelters en myningenieurs vir die Suid-Afrikaanse Republiek in Europa te werf.

'n Aantal persone is gevind, maar nadat die Volksraad in 1859 besluit het om die ontginning van myne vir privaat persone en maatskappye oop te stel, het daar verder niks van hierdie versoek en die afhandeling daarvan, tereggekome nie.¹⁸⁶)

---

¹⁸⁰) L.V. 1258. Prof. U. G. Lauts — Minister van B. Sake, Kampen, 8.6.1857. L.V. 1259. Antwoord van die Minister, Den Haag 23.7.1857. S.S. 10. R.1716/57, Prof. U. G. Lauts — Pres. M. W. Pretorius, Kampen, 20.9.1857. A. Wypkema, t.a.p., bls. 263.

¹⁸¹) R.119/70. Koning Willem III — Staatspres. M. W. Pretorius. Het Loo, 28.11.1869.

¹⁸²) L.V. 1174. Afskrif. Prof. U. G. Lauts — P. van Vlissingen, Utrecht, 25.3.1856. L.V. 1654. „Amsterdamsche Courant,” 9.6.1857. Vergadering te Amsterdam waarop deur prof. L. „eene vennootschap tot bevordering van de emigratie” bepleit is. Engelbrecht t.a.p., bylae 54 (30.6.1858).

¹⁸³) L.V. 917. H. Stiemens — Prof. U. G. Lauts, Voorburg, 1.10.1856. U.R.B. 1864/55, 286.1864. „De Gids,” 1934 (lotgevallen van Stiemens), J. Ploeger in „Pretoriana,” deel I, nos. 3-4 (Pretoria 1952).

¹⁸⁴) J. Ploeger in „Onderwys en Onderwysbeleid in die S.A.R. onder ds. S. J. du Toit en dr. N. Mansvelt (1881-1900) in „Argiefjaarboek vir S.A. Geskiedenis,” vyftiende jaargang, deel 1. Bls. 28 e.v.

¹⁸⁵) L.V. 1913. Ds. A. J. Begemann — Prof. U. A. Lauts, Dongen, 14.4.1859. L.V. 1015 (dieselfde), Mei 1859. S.S. 16. 3181/59 Reg. S.A.R. — Amsterdamse Kommissie, 17.10.1859.

¹⁸⁶) Staatskoerant S.A.R., 29.9.1857. Oproep van Goewermentsekretaris C. Moll. Dieselfde bron: 20.11.1857. S.S. 13. R.2433/58, S.S. 13 R.2444/58 (A. F. Toit — Staatspresident M. W. Pretorius, Pretoria, 23.11.1858). L.V. 337 G. F. Bauer — Prof. U. G. Lauts, Utrecht, 21.6.1859. Engelbrecht, t.a.p. bylaag 54 (d.d. 30.1.1860). Verder nog L.V. 1936, L.V. 1038, L.V. 1044 en E.V.R. 6, V.R.B. art. 68 van 21.9.1859. Vir volledige gegewens J. Ploeger, t.a.p.

Ses jaar later het prof. Lauts die tydelike met die ewige verwissel. 'n Opregte vriend van Suid-Afrika het heengegaan, 'n Nederlander wat deur sy menigvuldige werksaamhede as 'n belangstellende vriend sy deel bygedra het in verband met die opbou en ontwikkeling van die twee Susterstate aan weerskante van die Vaalrivier.

Met betrekking tot die Suid-Afrikaanse Republiek kan van prof. Lauts gesê word dat die vrugte van sy werk ook daar innig verbind is aan die worsteljare van 'n jong kragtige samelewing in sy groeitydperk, 'n tydperk vol spore van menigvuldige groeipyne.

Wat die uitsending van ds. Dirk van der Hoff deur prof. Lauts vir die Nederduits Hervormde Kerk van Afrika beteken het, blyk o.m. reeds uit die feit dat daardie Kerk in die Oorvaalse ten tyde van die herdenking van die vyf-en-twintig-jarige Evangeliebediening van ds. Van der Hoff meer as 19,500 lidmate getel het en oor sewe predikante beskik het.¹⁸⁷⁾

Aan die begin van hierdie ontwikkeling en groei staan, saam met ds. Van der Hoff, prof. Ulrich G. Lauts, die vriend van die Vooortrekkers in Nederland, die ywerige bevorderaar vir hulle geestelike en staatkundige belange, die man wie se naam en werk in verband met 'n belangrike tydperk in ons staatkundige en kerklike geskiedenis in ere behoort te bly.¹⁸⁸⁾